

Izvirni znanstveni članek/Article (1.01)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 79 (2019) 1,153–179

Besedilo prejeto/Received:12/2018; Sprejeto/Accepted:01/2019

UDK/UDC: 272-9(497.4) "1965/1975"

DOI: <https://doi.org/10.34291/BV2019/01/Pacek>

Dejan Pacek

Odziv oblasti na pastoralno dejavnost Katoliške Cerkve v Sloveniji v letih 1965–1975 (2. del)1

Government's Response to Pastoral Activities of the Catholic Church in Slovenia in 1965–1975 (Part Two)

Povzetek: Katoliška cerkev v Sloveniji je zaradi uresničevanja sklepov drugega vatikanskega koncila, normalizacije odnosa med Jugoslavijo in Svetim sedežem ter sočasnega nastopa liberalnega obdobja v jugoslovanski notranji politiki po letu 1965 opazno prenovila in intenzivirala pastoralno dejavnost. To je vodilo v konflikt s komunistično oblastjo, saj je postal ogrožen njen dotedanji monopol nad slovensko družbo na področju urbanizma, vzgoje in izobraževanja, dobrotelčnosti in dejavnega organiziranja ljudi. Članek obravnava odziv slovenske oblasti na pastoralno Katoliške cerkve med letoma 1965 in 1975 v luči njenih dveh temeljnih dejavnosti: diakonije in koinonije. V zvezi s prvo je predstavljen odziv oblasti na organizirano karitativno dejavnost Cerkve, pri drugi pa je predstavljen odziv oblasti na pojav župnijskih pastoralnih svetov.

Ključne besede: Katoliška cerkev v Sloveniji, pastorala, diakonija, karitativna dejavnost, Ognjišče, koinonia, župnijski pastoralni svet, Komisija za verska vprašanja

Abstract: Slovenian Catholic Church has noticeably renewed and intensified its pastoral activities after 1965 due to the Second Vatican Council conclusions, more stable relations between Yugoslavia and the Holy See and the contemporary era of liberalism in the country. This situation led to a conflict with the communist government, as its monopoly over urbanism, educational system, charitableness and social organization was at risk. The article covers the government's response to pastoral work of the Catholic Church in Slovenia between 1965 and 1975, characterised by its two main activities: diakonia and koinonia. Considering diakonia, the article introduces the government's response to organised charitable work of the Catholic Church. Considering koinonia the article discusses the government's response to arising parish pastoral councils.

Key words: Catholic Church in Slovenia, pastoral, diakonia, charitable work, Ognjišče, koinonia, parish pastoral council, Office for Religious Affairs

¹ Članek je nastal kot rezultat dejavnosti raziskovalnega programa P6-0262 Judovsko-krščanski viri in razsežnosti pravičnosti, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

1. Uvod

Katoliška cerkev (dalje: Cerkev) z razliko od pričakovanj slovenske komunistične oblasti v pogojih jugoslovanskega socializma ni »čez noč izginila« (AS 1211, šk. 23, Posvet, 4. 11. 1968, 20), ampak je bila od sredine šestdesetih let naprej – po besedah predsednika republiške Komisije za verska vprašanja (bolj znane pod imenom verska komisija) Pavla Bojca – prav nasprotno »v renesansi, poletu« (AS 1211, šk. 149, Zabeležka, 15. 4. 1968, 1). To je bila posledica uresničevanja sklepov drugega vatikanskega koncila, normalizacije odnosa med Jugoslavijo in Svetim sedežem ter sočasnega nastopa liberalnega obdobja v jugoslovanski notranji politiki. Za pokoncilsko Cerkev v Sloveniji je bila po sodbi omenjene komisije značilna »izredna pestrost delovanja in iskanje vedno novih metod dela, ki močno presejajo tradicionalne okvire« ter težnja »po razširitvi delovnega področja na vsa tista torišča, kjer kakorkoli prihaja v vprašanje formiranje fiziognomije človeka« (AS 1211, šk. 23, Kratek pregled stanja in delovanja verskih skupnosti v SR Sloveniji, 27. 11. 1967, 4–5). Konflikt med oblastjo in Cerkvijo se je odvijal na tistih področjih, na katerih je Cerkev s svojim delovanjem načenjala dotedanji monopol oblasti nad slovensko družbo, tj. na področju urbanizma, vzgoje in izobraževanja, dobrotelčnosti in organiziranja ljudi. Kot odgovor na to je oblast do leta 1975 sprejela ali pripravila vse najpomembnejše ukrepe, ki so naredili konec desetletje prej začemu izhodu Cerkve iz zakristij.

2. Diakonija

2.1 2.1 Karitativna dejavnost Cerkve: »poseg klera na zunajcerkvena področja«

V študiji o posledicah komunizma za pastoralno dejavnost Cerkve v Sloveniji dr. Peter Kvaternik opozarja, da je bila v celotnem komunističnem obdobju »Cerkvi organizirana karitativna dejavnost povsem prepovedana« in se je lahko vršila »le osebno in naskrivaj« (2003, 375). Vendar so se že v drugi polovici šestdesetih let začele porajati – oblasti znane – »nekaterne konkretne pobude, da bi cerkev tudi institucionalno prevzemala določena dobrodelna in socialno-varstvena opravila (zametki otroških vrtcev pri župnijah, zbiranje prostovoljnih prispevkov za socialno šibke)« (AS 1211, šk. 23, Nekateri vidiki delovanja verskih skupnosti na območju Ljubljane in vloga komisij za verska vprašanja, 25. 10. 1968, 12). V zvezi s tem je predsednik Odbora Izvršnega sveta Socialistične republike Slovenije (SRS) za samoupravljanje in notranjo politiko Jožko Štrukelj na razgovoru o pravni oceni nekaterih dejavnosti Cerkve v Sloveniji aprila 1968 poudaril, da »v zadnjem času, ki ga karakterizira široka demokratizacija vsega našega družbenega življenja – kot odraz z ustavo in z zakoni zajamčenih svoboščin in pravic državljanov, posebno pa še po podpisu protokola med Jugoslavijo in Vatikanom v juniju 1966 – vse bolj oživlja aktivnost cerkve, ki po svojem značaju presega z normativnimi predpisi določene okvire« (AS 1211, šk. 149, Zabeležka, 15. 4. 1968, 1). Izjavil je še, da na

področju sociale »obstajajo ob naši nedejavnosti oziroma premajhni dejavnosti in ob (pre)majhnih naših sredstvih na eni ter ob velikih sredstvih cerkve na drugi strani nove dileme. Postavlja se namreč vprašanje, ali je oportuno prepovedovati cerkvi karitativno dejavnost tam, kjer smo mi slabi«. ² Vprašal se je tudi, »v kakšni obliki in s kakšnimi sredstvi mi to lahko preprečujemo, ko postane cerkev agresivnejša«? Nastop je sklenil z oceno, da je konflikt med oblastjo in Cerkvijo »pripravljen«, saj je prva trdila, da je »človek osnovna skrb družbe«, druga pa poudarjala karitativnost »kot osnovo svoje dejavnosti« (4). Riko Kolenc, uslužbenec Službe državne varnosti (UDBA), je na obravnavanem razgovoru opozoril še na drugo težavo: »Mi kritiziramo dejavnosti cerkve, cerkev pa te razne aktivnosti smatra kot del svoje dejavnosti in stoji na stališču, da v smislu protokola vse to lahko dela« (5). Slovenska verska komisija je tedaj podobno ocenjevala, da vse bolj izrazita dejavnost Cerkve »povzroča neprestane konflikte v odnosih med družbo in Cerkvijo«. Slednja je namreč karitativno dejavnost, kakor tudi publicistične, kulturne, športne, zabavne in rekreativne dejavnosti, vrednotila kot »sredstvo verske vzgoje in zadovoljevanje potreb vernikov«, nasprotno pa je oblast sodila, da je »v socialistični družbi takšna dejavnost družbena skrb in je tako nismo pripravljeni deliti s Cerkvijo« (AS 1211, šk. 145, Obrazložitev k predosnutku republiškega zakona o verskih skupnostih, 30. 8. 1968, 2).

V drugi polovici šestdesetih let je bilo razumevanje karitativnega poslanstva Cerkve pri oblasteh še zelo ozko. Tajnik slovenske verske komisije Franek Sladič je na posvetu s predstavniki občinskih verskih komisij severne Primorske februarja 1968 izjavil: »Esencialne cerkve je skrb za bližnjega, vendar je spet vprašanje, v kakšni obliki to skrb cerkev izvaja. Če se spušča na področje sociale, ki se ne nanaša na skrb za boljše stanje duhovnikov, potem to ni njeno področje« (AS 1211, šk. 23, Zapisnik, 13. 2. 1968, 2). Z drugimi besedami: oblast je dopuščala Cerkvi karitativno delovanje le »za interni krog med samimi duhovniki oziroma bogoslovci«, ker so bila po njem prepričanju vsa druga področja skrbi za bližnjega »tipično naša« (4). Na sočasnem posvetu občinskih verskih komisij z republiško versko komisijo v Mariboru je Bojc izrazil skepso ob udejstvovanju Cerkve na karitativnem področju, saj ta »v svojem končnem cilju zasleduje načela, med katerim je tudi materialna skrb za človeka (pomoč revežem, pomoč zapuščenim), ampak so verjetno ta načela tudi pogojena, kar morda cerkev danes bolj zakriva, s ciljem vpliva na mase« (AS 1211, šk. 23, Zapisnik, 20. 2. 1968, 17). ³

² Kaže, da se je oblast zavedla škodljivosti finančne podhranjenosti sociale, zdravstva, izobraževanja in kulture šele takrat, ko je njene naloge na navedenih družbenih področjih začela prevzemati Cerkev. Komisija za verska vprašanja Skupščine mesta Ljubljana je marca 1970 mestno politiko opomnila, da je v zvezi s tem treba imeti pred očmi »verski moment, ki terja predvsem materialne osnove (moči) teh družbenih področij. Na ta način bi lažje sistematično odpravljali „praznine“, kamor nam večkrat predvsem zaradi materialne nemoči naših institucij in organizacij vdira s svojim materialno solidnim potencialom politizirana cerkev« (AS 1211, šk. 25, Nekateri vidiki delovanja verskih skupnosti in položaj komisij za verska vprašanja, 10. 3. 1970, 18).

³ Tovrstno vrednotenje karitativne dejavnosti verskih skupnosti je pri oblasti prevladovalo v celotnem obravnavanem obdobju. V razpravi na zvezni Socialistični zvezi leta 1975 je bila podana ocena, da je organizirana karitativna dejavnost verskih skupnosti, poleg dejavnosti na drugih družbenih področjih, v službi »boja za človeka od rojstva naprej«. Posebej v karitativni dejavnosti Cerkve je oblast videla »boj

V začetku sedemdesetih let je slovenska verska komisija do karitativne dejavnosti Cerkve zavzela tolerantnejše stališče: »Kolikor duhovniki organizirajo tako dejavnost za vernike, ki so vključeni v obstoječe cerkvene organizme (ministranti, cerkveni pevci, obiskovalci verouka, člani župnijskih svetov itd.), te dejavnosti načeloma ni mogoče označiti za nedovoljeno cerkveno dejavnost«. Navedena komisija je v letu 1971 ugotavljala, da je ta sprememba prispevala k temu, da so v primerjavi z letom 1969 občinske verske komisije tovrstno dejavnost ocenjevale »precej drugačno, lahko bi rekli objektivneje«. Od občin je pridobila »le skromne podatke o tej zvrsti aktivnosti«, vendar dovolj za ugotovitev, da v obravnavanem obdobju »ni bilo večjih razlik na tem področju« (AS 1211, šk. 83, Analiza gradiva iz posvetov z občinskimi KVV, 6. 8. 1971, 7). Zaznan je bil le porast aktivnosti Cerkve pri nudenju pomoči bolnikom, ostarelim in socialno ogroženim, katere nosilec so bile »predvsem redovnice kot »zasebnice«, ki so se razdajale »pomoči potrebnim, ne glede na svetovnonazorsko opredeljenost« (8). Republiška verska komisija je v zvezi s karitativno dejavnostjo Cerkve morala priznati, da »nismo dobili podatkov, ki bi potrjevali domnevo, da Cerkev z delovanjem na tem področju organizira nekakšne vzporedne strukture« (10).⁴

Podatki občinskih verskih komisij o organizirani karitativni dejavnosti Cerkve v Sloveniji – obravnavani na splošno kot »poseg klera na izven cerkvena področja« (AS 1211, šk. 26, Poročilo o nekaterih pojavih in stališčih klera Rimokatoliške verske skupnosti, 28. 4. 1971, 2) – sicer kažejo, da je bila ta najbolj razvejana in učinkovito izvajana v nekaterih ljubljanskih mestnih župnijah. V obravnavanem obdobju so šentjakovski, šempetrski in stolni župnik posameznim občanom nudili občasno pomoč v hrani in denarju, vendar cerkvena karitativna dejavnost nikjer v mestu »ni tako očitna kot pri frančiškanih«. V ta namen je bil v njihovem samostanu na Prešernovem trgu vsako sredo odprt poseben urad s uslužbenkama, ki sta vodili evidenco oseb in danih pomoči. Frančiškani so oblasti dali vedeti, da je karitativno delovanje »njihova absolutna pravica in dolžnost in ki jo tudi ne skrivajo« (3). Nekoliko starejše poročilo Komisije za verska vprašanja Skupščine občine Ljubljana-Center prinaša podrobnejšo predstavitev karitativne dejavnosti v središču republiške prestolnice. Ugotovljeno je bilo, da se s karitativno dejavnostjo v obliki pomoči v denarju, hrani, obleki, obutvi ukvarjajo vse župnije v občini. »Pomoči so deležni skoraj vsi, ki zanje zaprosijo. Med prosilci je precej študentov, prav tako pa delomrznežov, potepuhov, pijancev in nasilnežev«. Oblast je tudi izvedela, da o izdajanju pomoči župniki vodijo »posebno kartoteko z osebnimi in splošnimi podatki prosilcev ter obliko izdane pomoči« (AS 1211, šk. 27, Informacija, februar

za dušo revnejšega sveta in starcev na koncu življenja« (AS 1211, šk. 29, Stališča in mnenja o položaju in delovanju verskih skupnosti v političnem življenju države, 1975, 48).

⁴ Edini republiški verski komisiji znan primer organiziranja t. i. vzporednih struktur na področju karitativnosti je bila ustanovitev organizacije Rdečega križa v Zadvoru v občini Ljubljana-Moste-Polje, katere namen je bil legalizacija karitativne dejavnosti mladine in bogoslovcev. Ustanovitev je uspela, toda na zahtevo občinskega odbora Rdečega križa je morala obravnavana organizacija v kratkem času prenehati delovati (AS 1211, šk. 26, Informacije št. 2, 12. 3. 1971, 18). Tamkajšnja občinska verska komisija je bila mnenja, da je župnija v Sostrem na ta način poskusila ustanoviti »cerkveno organizacijo Rdečega križa« oziroma »samaritansko družbo« (AS 1211, šk. 26, Osutek poročila, 13. 5. 1971, 3).

1973, 33). Komisija za verska vprašanja Skupščine mesta Ljubljana je o karitativni dejavnosti Cerkve, ki se je kazala v obliki skrbi za mladino, socialno šibke, nege bolnikov na domu ter otroškega varstva, sklenila, »da ne bo mogla tolerirati teh in podobnih želja cerkve, ker Cerkev za takšno dejavnost ni pooblaščen niti upravičena« (AS 1211, šk. 27, Delovanje mestnih in občinskih komisij, 1973, 38).⁵

2.2 Poštni predal dobrote in vzporedne strukture

Posebno pozornost zasluži primer Poštnega predala dobrote, s pomočjo katerega je hotelo uredništvo verskega mesečnika *Ognjišče* svoje bralce povezati s pomoči potrebnimi in jih spodbuditi h konkretni dobroti. Na spletni strani *Ognjišča* so predstavljeni začetki omenjene karitativne pobude:

»Na uredništvu Ognjišča smo od vsega začetka iskali primeren način, kako bi naše bralce spodbudili za »dobra dela«, brez katerih ni pravega krščanstva. Po vojni je bila vsaka organizirana dobroti Cerkev strogo prepovedana. Pozneje je celo izšel poseben zakon o Pravnem položaju verskih skupnosti, ki je »verskim skupnostim« izrečno prepovedoval zbiranje denarnih sredstev in blaga za pomoči potrebne. V Ognjišču smo že septembra 1967 (tretje leto izhajanja) odprli Poštni predal dobrote. V njem smo spodbudili bralce, da bi si dopisovali z bolniki in invalidi, dajali svoj prispevek v Sklad škofa Antona Vovka in za tiste, ki si ne morejo plačati Ognjišča (misijonarji, bolniki, upokojenci). Objavljali smo pisma darovalcev in obdarovanih. Tako se je spletla vedno bolj gosta mreža dobroti.« (*Milijonarji dobrote*)

Oblast – pričakovano – vznika prve povojne cerkvene karitativne organizacije ni spremljala neprizadeto. Zaradi »nespornega prekrška«, ki ga je predstavljalo zbiranje denarnih prispevkov brez dovoljenja »pristojnega občinskega organa«, je škofu Apostolske administrature Slovensko Primorje dr. Janezu Jenku zagrozila z zaplenbo zbranih sredstev in izrekom kazni organizatorjem (AS 1211, šk. 83, Pregled verskih skupnosti, 25. 12. 1967, 6). Ker grožnja ni zalegla, se je oblast poslužila sankcioniranja s (sebi in celoti podrejenim) pravosodnim sistemom. Sodnik za prekrške občin Koper in Izola je 14. junija 1968 Franca Boleta, glavnega in odgovornega urednika revije *Ognjišče*, ter dr. Bojana Ravbarja in Silvestra Čuka, sourednika in sodelavca omenjene revije, kaznoval z najvišjo zakonsko predpisano denarno kaznijo (200 dinarjev), ker »so od meseca septembra 1967 do 10. 5. 1968

⁵ Navedenemu stališču si je drznil oporekati dr. France Perko, profesor ljubljanske Teološke fakultete in član Komisije za koordinacijo odnosov med samoupravno socialistično družbo in verskimi skupnostmi pri Republiški konferenci Socialistične zveze delovnega ljudstva (RK SZDL). Sledeč pozivu republiške verske komisije, naj vsi zainteresirani izrazijo svoje mnenje o osnutku novega Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji (Slovenija bo najbrž dobila nov zakon o verskih skupnostih, 3), je v pismu omenjeni komisiji opozoril na pogostost očitkov, »da Cerkev s karitativno dejavnostjo posega na neversko področje. Dejansko je bila karitativna dejavnost sicer v različnih oblikah integralni del vsakega udeleževanja krščanskih skupnosti od začetka krščanstva do danes. Spada torej ne k nekemu izvenverskemu delovanju Cerkve, ampak je bistven del njene verske dejavnosti, ki jo po ustavnih določilih Cerkev svobodno opravlja« (AS 1211, šk. 145, Ob pripravi novega republiškega zakona o pravnem položaju verskih skupnosti, 25. 7. 1972, 6).

nabirali prostovoljne prispevke za Sklad Antona Vovka brez dovoljenja pristojnega upravnega organa skupščine občine Koper«. ⁶ Obsojeni so med sodnim procesom utemeljevali svoje delovanje s tem, »da se Cerkev, kljub temu, da ima družba nalogo in sredstva, da skrbi za javno blaginjo, ni nikoli odrekla svojemu poslanstvu, da pomaga bližnjemu, ki je v stiski«. Bole je sodišču pojasnil, da se je »misel o zbiranju prostovoljnih prispevkov v dobrodelne namene porodila v njemu samemu, na podlagi dopisovanja z bralci verskega glasila, saj se je dopisoval z ljudmi, ki so po eni strani pomoči potrebni, na drugi strani pa z ljudmi, ki bi radi pomagali z lastnimi sredstvi tistim, ki so pomoči potrebni«. Dopisovanje z bralci je potekalo preko rubrike Izberite naslov, ki pa so jo v bojazni, da ne bi bili objavljeni naslovi zlorabljeni, ukinili in septembra 1967 ustanovili novo rubriko Poštni predal dobrote. Drugi del rubrike je nosil ime Sklad Antona Vovka, kjer so se objavljala pisma tako pomoči potrebnih kot tistih, ki so želeli nuditi pomoč v denarju ali v kakšni drugi obliki. Prejeti denar in ostalo darovano blago je Bole dodeljeval osebam, ki so se mu zdeli do pomoči upravičeni. Bole je sodišču priznal, da zbiranje pomoči »ni imelo verskega namena, pač pa socialnega«, v isti sapi pa poudaril, da je »karitativno delo del duhovnikovega dela in je nerazdružno povezano z verskim delovanjem«. Opozoril je še, da sta tovrstne akcije, ne da bi bile obravnavane kot nezakonite, že izvajala hrvaški katoliški list *Glas koncila*⁷ in *Glasnik Srbske pravoslavne Cerkve*, pa tudi domača revija *Tovariš*. Tudi Ravbar in Čuk sta sodišču zadržila, da »spada karitativno delo v program krščanstva vse od njegovega začetka in če bi se mu to delo odvzelo, bi ga okrnili«. Sodnik je bil nasprotno stališča, da

⁶ Zbiranje prostovoljnih prispevkov sta urejala Zakon o prekrških zoper javni red in mir (11. in 12. člen) in Zakon o pravnem položaju verskih skupnosti (drugi odstavek 12. člena). Prvi zakon je izdajo dovoljenja za zbiranje prostovoljnih prispevkov pogojeval s tem, da je pri prosilcu za dovoljenje zadostno izkazano, da se bodo sredstva porabila v določen splošno koristen namen. Drugi zakon je opredelil, da se smejo nabirati prispevki v verske namene v cerkvah, hramih in drugih prostorih, ki so za to določeni, brez dovoljenja upravnega organa, medtem ko se je smelo zunaj navedenih prostorov prispevke pobirati samo z dovoljenjem pristojnega občinskega upravnega organa. Prispevki za verske namene so se po mnenju Republiškega senata za prekrške v Ljubljani smeli porabiti za gradnjo cerkva, vzdrževanje duhovnikov ipd. Omenjeni senat je zavzel stališče, da je bil z zbiranjem sredstev za Poštni predal dobrote prekoračen legalen delokrog Cerkve, saj je ta zgolj »upravičena, da navaja svoje pripadnike k dobrodelnosti in jih opozarja na moralne obveznosti do sočloveka in podobno« (AS 1211, šk. 23, Št. Sp/5-64/2-68, 19. 4. 1968, 2–3).

⁷ Bole je sodil, da je bila uvedba dobrodelne rubrike v *Glasi koncila* Tko je moj bližnji? (Karitativno delo pri nas, 180) leta 1965, ki je bila po mnenju dolgoletnega glavnega urednika tega osrednjega hrvaškega verskega časopisa Ivana Mikleniča »jedro obnove karitas pri nas« (2013, 215), znamenje »ponovnega prebujanja karitativne zavesti ali njegova posledica«. Če slednje velja predvsem za Hrvaško, se je v Sloveniji po prepričanju uredništva *Ognjišča* šele s Poštnim predalom dobrote »začelo buditi zanimanje za karitativno delo, ki je nujno povezano z resničnim krščanstvom« (Ognjišče, 16). Med obema rubrikama je mogoče vleči vzporednice le v njunih začetkih. V letih, ki so sledila ustanovitvi, Poštni predal dobrote ni prestopil okvirov *Ognjišča*, delo pomoči potrebnim preko rubrike Tko je moj bližnji? pa se je razširilo in razvilo do mere, da je iz nje leta 1968 nastal Karitas zagrebške nadškofije, ki so ga, da bi se izognili težavam z oblastjo, poimenovali Urad za zvezo Jugoslovanske škofovske konference z Mednarodnim Caritas (*Povijesni dio*). In če je leta 1971 Dobrodelna pisarna Poštnega predala dobrote začela gostovati v ljubljanskem stolnem župnišču, kjer ji je župnik Anton Smerkolj dvakrat na teden dal za nekaj ur na razpolago veroučno sobo (kasneje je bila odprta pisarna Poštnega predala dobrote v pritličju ljubljanske Teološke fakultete), je Caritas zagrebške nadškofije tedaj že imela več zaposlenih, na Kaptolu pa svoje uradne prostore in skladišča (Karitativno delo pri nas, 180). Uredništvo *Ognjišča* je moralo priznati: »V primerjavi z brati Hrvati smo zelo v zaostanku, saj so oni npr. samo za veliko noč /1971/ razposlali okrog 20 ton blaga v paketih po 15 do 20 kg« (Poštni predal dobrote, 44).

taka akcija spada »v pristojnost določenih javnih služb in družbenih organizacij, katerih naloga in dolžnost je med drugim tudi izvajanje karitativne dejavnosti«. Zato je obsojenim, brez posluha za njihove argumente, pripisal, da so »v korist svojih osebnih ambicij z nabiranjem prostovoljnih prispevkov brez dovoljenja posegli v področje družbenega življenja in izvajali akcijo, ki nima značaja verske dejavnosti« (AS 1211, šk. 23, Odločba, 14. 6. 1968, 1–2).

V »prvi načelni razpravi o karitativni dejavnosti RKC« na republiški verski komisiji junija 1972 se je razvila razprava o vprašanju, kdaj nekatere oblike karitativne dejavnosti postanejo do te mere organizirane in institucionalizirane, da dobijo »značaj vzporednih struktur« in tudi »politični prizvok«. Člani komisije so se poenotili v ugotovitvi, da to ne velja za vsako obliko cerkvene karitativnosti, treba pa je paziti, da pri zakonskem urejanju te problematike – v teku so že bile priprave na objavo osnutka novega republiškega Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti – ne bodo ostale pravne praznine. V razpravi je bilo izraženo stališče, da je treba verne in duhovnike kot občane usmerjati, da bodo karitativno delovali v Rdečem križu in drugih tovrstnih družbenih organizacijah. Pri tem »je potrebno v teh organizacijah ustvarjati takšno vzdušje, da se verni ne bodo počutili zapostavljeni« (AS 1211, šk. 6, Zapisnik 7. seje Komisije SRS za verska vprašanja, 6. 6. 1972, 4). Pojasnilo, kakšne namene je imela oblast pri pozivanju slovenskih katoličanov, da se odpovedo lastnim organizacijam in se vključijo v obstoječe družbene organizacije, najdemo v informaciji o 69. seji sekretariata Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije v januarju 1971, ki je bila posvečena vprašanju politike do Cerkve:

»Uveljavljanje politike socialističnih sil do religije in cerkve je odvisna od večih činiteljev. Med drugim od razmerja političnih sil na Slovenskem, kjer nesocialistične sile v ne povsem premaganih klerikalnih ambicijah lahko dobe zaveznike v težjih političnih in družbenih situacijah. Dalje od /.../ spoznanja, da religioznost ljudi ni sama po sebi ovira za njihovo sodelovanje pri graditvi socialističnih samoupravnih družbenih odnosov, ampak je njihovo sodelovanje pogoj za zmago socializma pri nas, kot je bilo to v času OF. To spoznanje sprošča ustvarjalne moči naše družbe. Na drugi strani pa je pomembno spoznanje, da je je družbena aktivnost vernikov in njihovo organiziranje v demokratičnih ustanovah naše družbe najboljša garancija za preseganje političnih ambicij hierarhije rimokatoliške cerkve, za preprečevanje politične zlorabe verskega prepričanja in je ovira ambicijam in usmerjenosti rimokatoliške cerkve, ki je še vedno nepomirljiva s socialističnim značajem slovenske družbe. Perspektiva rimokatoliške cerkve je v sprejemanju mesta, ki cerkvi gre kot privatni instituciji vernih ljudi v naši družbi. /.../ Predvsem pa je potrebno poudariti, da je demokratizacija socialistične zveze hkrati tudi pogoj za uspešnost te politike. Demokratičnost in uspešnost socialistične zveze sta pogoj za to, da bo odvečna sleherna potreba za politično aktivizacijo ljudi izven njenih okvirov.« (AS 1211, šk. 26, Informacija št. 2, 1971, 17–18)⁸

⁸ V luči navedenega postane razumljivo, zakaj je slovenska SZDL, katere del je bil tudi republiški Rdeči križ,

Razgovor Bojca z Jenkom in Boletom maja 1972 se je sukal okoli omenjenih dveh problemov: nastajanja samoupravnim organizacijam vzporednih cerkvenih struktur in vključitve katoličanov v republiški Rdeči križ (RK). Bojca je izrazil stališče, da organiziranje Poštnega predala dobrote »objektivno« pomeni organiziranje vzporednih struktur (AS 1211, šk. 149, Informacija, 29. 5. 1972, 1), še posebno zato, ker »že obstoji mnogo družbenih organizacij in ustanov za karitativno področje«. Bole mu je odgovoril, da je »karitativno delo bistveno delo RKC, saj vera ni le katekizem, ampak tudi življenje po veri. Odsekati Cerkev to, kar je skozi celo zgodovino delala, pomeni biti ozek. Poglejte koliko je svobodnejša RKC na Hrvaškem, kjer je celo oddelek »Caritas«, v Sloveniji pa želite zaostri«. Bojca je vztrajal, da »ni smotno na tem področju deliti sil« in sogovornikoma zastavil vprašanje, »zakaj se ne bi vključili v že obstoječe organizacije, kot npr. v RK«. Jenko mu je na to odgovoril, da je v Rdečem križu »vzdušje tako, da verni niso zaželeni«. ⁹ V prid vzpostavitvi cerkvene karitativne organizacije je po njegovem govorilo dejstvo, »RK ni povsod v vsaki vasi in uslužbenci RK nimajo vedno najboljšega pristopa ob delitvi (delijo počasi, delijo nepravim, se ne znajo približati človeku ipd.)«. Pojasnil je še, da znotraj Cerkve v Sloveniji na karitativno delovanje obstajata dva pogleda: »Čeprav je karitativno delovanje eno od bistvenih poslanstev cerkve, ni nikjer določeno, kako naj se to izvaja. Zato so eni zagovarjali naj ima cerkev svoje organizacije in ustanove, drugi pa so menili, da mora cerkev predvsem učiti in pozivati vernike, da dobrodelno delujejo« (2). ¹⁰ V razgovoru med Jenkom in predsednikom

leta 1973 v svojem novem statutu opredelila sektaški odnos do duhovnikov in še posebej do vernikov za enako škodljiv kot nasprotovanje socializmu in samoupravljanju. Vendar tovrstna deklarativna obsodba sektaštva, ki »ne loči med vero in klerikalizmom kot pojavom, ki verovanju ni imanenten, marveč vsiljen in pogojen s povsem neduhovnimi cilji cerkvene organizacije« (Somrak bogov, 2), nadejanega pozitivnega vpliva na odnose med komunisti in katoličani v največji karitativni organizaciji pri nas ni imela. Član slovenske verske komisije Tone Fajfar je novembra 1978 ugotavljal: »Poseben problem predstavlja karitativna dejavnost. Glede na prepoved ločenega in organiziranega opravljanja te dejavnost s strani verskih skupnosti je tem treba omogočiti karitativno dejavnost v okviru obstoječih družbenih institucij, žal pa te, zlasti Rdeči križ, ne kažejo potrebnega razumevanja za sodelovanje, njihov odnos pa je pogosto izrazito sektaški« (AS 1211, šk. 156, Zapisnik 2. seje komisije SRS za odnose z verskimi skupnostmi, 20. 11. 1978, 2–3). »Nikoli in nikjer pa oblast ni dopustila, da bi aktivni verniki prišli v vodstvene organe te dobrodelne organizacije, niti na krajevni ravni ne.« In to kljub dejstvu, da so slovenski katoličani »navadno dejavno sodelovali pri akcijah, ki jih je organiziral Rdeči križ« (Kvaternik 2003, 305).

⁹ Član uredništva *Družine* dr. Drago Klemenčič si je dovolil še večjo mero kritičnost, ko je v enem od razgovorov na republiški verski komisiji izjavil, da so slovenski katoličani v republiškem Rdečem križu »izigrani« (AS 1211, šk. 149, Zabeležka, 14. 11. 1973). Slednje ni veljalo za evangeličansko cerkveno občino v Ljubljani, ki je preko republiškega Rdečega križa prejela materialno pomoč mednarodne Caritas in jo enkrat mesečno delila svojim članom (AS 1211, šk. 26, Analiza gradiva iz posvetov z občinskimi KVV, 6. 8. 1971, 4).

¹⁰ Dr. Stanko Cajncar, profesor na ljubljanski Teološki fakulteti in vodilni član oblasti lojalnega CMD, je na posvetovanju o odnosih med samoupravno družbo in Cerkvijo v Sloveniji oktobra 1970 v okviru razlage pojave klerikalizma podal sodbo, da vzroki »za pojave klerikalizma niso v neki težnji po klerikalizmu, ampak v tem, ker se verni občani počutijo v društvi in drugih oblikah organiziranja in zbiranja občanov odtujene«, nato pa zahteve po lastni karitativni dejavnosti (kakor tudi lastnem šolstvu) ocenil za »potencialni klerikalizem, ki se lahko razvije v pravi klerikalizem«. Odgovornost zanj je pripisal duhovnikom, ki »ne razumejo sedanjega časa, da se premalo ukvarjajo in razmišljajo o tem, kaj je to samoupravna družba, ki je za nas danes najvišja oblika demokracije« (AS 1211, šk. 25, Zapis, 29. 10. 1970, 2). Nasprotno je uredništvo *Družine* februarja 1972 izrazilo podporo predlogu enega od bralcev, ki je – spodbujen z novico, da sta na Štajerskem dva onemogla moška živela v skrajni revščini, pri čemer so po njegovem mnenju odpovedali tako »nekateri forumi« kot verniki tistega območja – predlagal, »da bi v vsaki fari

Komisije za verska vprašanja Skupščine občine Koper dr. Svetozarjem Poličem septembra istega leta je slednji Poštni predal dobre ocenil kot »sporen« in kot »politično zelo občutljivo vprašanje« ter »da bi tudi v tem primeru kazalo dobro razmisliti in proučiti, ali se ne ustvarja neka vzporedna organizacija, nekakšen vzporeden Rdeči križ«. Jenko mu je zatrdil, da gre v tem primeru »za karitativno dejavnost Cerkve, ki jo je ta vedno vršila in se ji ne more odreči«, po njegovem mnenju pa v tem primeru niti »ni šlo za ustanavljanje neke vzporedne karitativne organizacije« (AS 1211, šk. 27, Zapis, 21. 9. 1972, 6).

Iz analize odnosov med oblastjo in Cerkvijo v Sloveniji, ki je z oznako »zaupno« uglejala luč sveta januarja 1974, je razvidno, da se je odločen nastop oblasti proti vse večji prisotnosti Cerkve v družbi odvijal v okvirih uveljavitve »interesov delavskega razreda in vodilne vloge ZK«, kar je evfemizem za obračun z liberalnim krilom znotraj Zveze komunistov Jugoslavije (kot njegov najvidnejši predstavnik v Sloveniji je bil predsednik republiškega Izvršnega sveta Stane Kavčič primoran ta položaj zapustiti oktobra 1972) ter hkratio ponovno vzpostavitev monopola komunistov in njihove ideologije nad vsemi vidiki družbenega življenja.¹¹ Po oceni republiške verske komisije je Cerkev v Sloveniji osemletno obdobje od podpisa Beograjskega protokola »izrabila za svojo notranjo konsolidacijo,« obenem pa se je Cerkev

»kot organizacija skušala pojaviti v različnih pollegalnih oblikah na mnogih področjih, kjer so bila družbena prizadevanja ter delovanje pristojnih služb in organizacij nezadostna ali neučinkovita ter s tem hotela ustvarjati samoupravnim socialističnim dejavnikom vzporedne strukture. Odločen nastop zavestnih političnih sil za ponovno uveljavitev interesov delavskega razreda in vodilne vloge ZK ter dosledno izvajanje te politike v vsakodnevni praksi sta ogrozila omenjeno strategijo in taktiko cerkvenega vodstva, katerega končni cilj je bil brez dvoma utrjevanje in razvijanje lastnih struktur, katere bi v danem momentu lahko uporabila tudi za politične cilje« (AS 1211, šk. 6, Odnosi z rimokatoliško cerkvijo v SR Sloveniji, 24. 1. 1974, 2).

Politične razsežnosti cerkvenih vzporednih struktur (četudi ne dejanske, ampak zgolj potencialne) se je v največji meri zavedala nova oblastna garnitura, ki je bila izredno pozorna na vse, kar bi utegnilo njen nadzor nad slovensko družbo ogroziti ali ga celo povsem onemogočiti. Zato je o običajnih dejavnostih Cerkve, kot so zbiranje materialnih sredstev, povečana pastoralna dejavnost, organizacija vero-

deloval odbor, sestavljen in zastopnikov vseh delov fare, ki bi odkrivali primere revščine in jim pomagali« (Pomoč našim revnim – tudi skrb Cerkve, 14).

¹¹ Prizadevanje za uresničitev tovrstnega monopola je dobilo svoj značilen izraz v komentarju Janka Tedeška v glasilu Zveze socialistične mladine Slovenije *Mladina* iz februarja 1976 o t. i. šoli za življenje, ki sta jo v obravnavanem obdobju kot obliko priprave na zakonsko in družinsko življenje izvajali pod istim imenom – toda z različnih ideoloških izhodišč – Cerkev in omenjena mladinska organizacija: »Naša družba ustvarja svojo moralo – samoupravno socialistično moralo. Dveh moral ni in ne more biti. Ne more biti dveh humanizmov! Vsakdo ima pravico izražati religiozna čustva in ta čustva tudi gojiti. Toda ustvarjanje dveh kategorij državljanov – vernih in nevernih –, dveh načinov obnašanja v družbenih situacijah je našemu družbenemu razvoju škodljivo« (šola za življenje v dveh izvedbah, 5).

učnih skupin in njihovo medsebojno povezovanje, širjenje verskega tiska, uveljavljanje laičnega apostolata, odpiranje novih predvsem ženskih redovnih hiš, dobrodelna dejavnost ter posebna skrb za zdomce ipd. menila, da te »ne služijo samo verski vzgoji in zadovoljevanju vernikov po liturgičnem udejstvovanju, ampak nosijo v sebi tudi klice preštevanja in organiziranja vernikov. Trenutno ti poskusi lastnega organiziranja še nimajo zaznavnih oblik odtujevanja vernikov od načel in prakse samoupravnega socializma, jih pa ob naši nebudnosti in nedejavnosti v določenih pogojih in v določenem času lahko dobe« (3). Ena od sklepnih ugotovitev obravnavane analize, ki se med drugim nanaša na organizirano cerkveno karitativnost, se glasi:

»Z odločnimi nastopi proti kakršnikoli politizaciji cerkve in proti širjenju vpliva na necerkvena področja so bile samo spodrezane korenine za razne špekulacije cerkvenega vodstva, da se lahko v določenih okoliščinah naši družbi vsili kot pomemben partner. Te špekulacije niso dokončno in za vedno utišane in se lahko ponovijo, vendar cerkveno vodstvo trenutno z njimi javno ne more nastopati. Odločnost, da bomo z vsemi sredstvi zadržali cerkev v njenih verskih okvirih, je bila izražena v bližnji preteklosti tudi v javnih govorih tovarišev Popita, Dolanca in Šetinca, ter ponovljena na razgovorih s škofi ter ob drugih prilikah.« (18)

2.3 Zapolnjevanje »zakonske praznine« na področju karitativnosti verskih skupnosti

RK SZDL je marca 1968 sprejela sklepe o delovanju Cerkve z vidika vloge in nalog te organizacije. Izhodišče za oblikovanje sklepov je bilo prepričanje oblasti, da se je Cerkev z Beograjskim protokolom, ki je v celoti pritrtil jugoslovanski ustavni in zakonski ureditvi delovanja verskih skupnosti, dokončno odrekla dejavnostim, ki niso strogo verskega in cerkvenega značaja.¹² Izhajajoč iz tega »nevarnost klerikalizma obstaja vse dotlej, dokler se v kakršnikoli obliki javljajo težnje po posebnem organiziranju vernikov za zadeve splošno človeškega pomena izven religioznega področja«. Tako tudi ni presenetljiv sklep, da je v družbenih organizacijah »po načelu neposredne demokracije široko polje dela za vse zavzete ljudi, zato niso dopustne posebne, na verski osnovi organizirane ustanove ali akcije, ki so v naspro-

¹² »Sveta Stolica potrjuje načelno stališče, da se mora dejavnost katoliških duhovnikov pri opravljanju njihovih duhovniških dolžnosti odvijati v verskih in cerkvenih okvirih in da v skladu s tem ne morejo zlorabiti verske in cerkvene funkcije v namene, ki bi dejansko imeli politični značaj« (AS 1211, šk. 136, Protokol o razgovorih, ki so jih vodili predstavniki vlade Socialistične federativne republike Jugoslavije in predstavniki Svete Stolice, 25. 6. 1966, 2). Beseda »dejansko« je bila v besedilo Beograjskega protokola vnesena na pobudo vatikanskega diplomata Agostina Casarolija. V svojih spominih na obdobje »mučeništva potrpežljivosti« Svetega sedeža v odnosih z evropskimi komunističnimi državami v letih 1963–1989 in v okviru tega na težavna pogajanja o vsebini omenjenega protokola je zapisal: »Sveti sedež s svoje strani ni imel težav ponovno potrditi načelo nevmešavanja Cerkve in s tem duhovnikov kot takih v dejavnosti političnega značaja; toda samo, če so dejansko političnega značaja«. Sveti sedež je namreč želel preprečiti, da bi jugoslovanska oblast popolnoma običajno pastoralno dejavnost Cerkve, torej kadar gre za »uveljavljanje in spodbujanje moralnih vrednot v zvezi z osebo, družino, družbo« še naprej obravnavala kot »neprimerno ali celo nedopustno vmešavanje v politično področje, ali jo v skrajnem primeru razglasila za pregonljivo kaznivo krivično dejanje« (2001, 333–334).

tju z ustavnim redom in zakoni ter z uveljavljeno dolgoletno prakso in ki uvajajo pritisk na človekovo vest« (AS 1211, šk. 23, Št. Sp/5-64/2-68, 19. 4. 1968, 3). Karitativno delovanje Cerkve je bilo torej razumljeno kot neskladno z jugoslovanskim ustavnim redom in zakonodajo, pri čemer pa se oblast ni mogla sklicevati na nobeno konkretno zakonsko določilo, ki bi verskim skupnostim organizirano dobrodelnost prepovedalo.¹³ Vir nesporazumov je bilo nesoglasje med oblastjo in Cerkvijo, kaj je verska oziroma cerkvena dejavnost, katere svobodo so jamčile vse jugoslovanske ustave, in ali k tej sodi karitativna dejavnost, monopol nad katero si je lastila t. i. samoupravna socialistična družba.

Ustavni amandmaji iz leta 1971 so urejanje odnosov z verskimi skupnostmi v celoti prenesli iz jugoslovanske federacije na republike in avtonomni pokrajini. Slovenski oblasti je bilo s tem omogočeno, da je urejanje področja karitativne dejavnosti verskih skupnosti uredila v skladu s strategijo, katere bistvo je bila »sistematična in dosledna politika uokvirjanja verskih skupnosti v z ustavo in zakoni določene okvire« kot sredstvo boja »proti poskusom oživljanja klerikalizma in neoklerikalizma v Sloveniji« (AS 1211, šk. 6, 1. seja Komisije SRS za verska vprašanja, 27. 2. 1974, 5). Zvezni zakon o pravnem položaju verskih skupnosti iz leta 1953 je v skladu z omenjenimi ustavnimi amandmaji prenehal veljati s koncem leta 1971. Vendar je ta zvezni predpis veljal kot republiški zakon do leta 1976, ko ga je nadomestil namenski Zakon o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji. Slovenska verska komisija je njegovo sprejetje utemeljevala na sledeč način:

»V naši in vseh drugih republikah je odločno prevladalo mnenje (izjema je le SR Hrvaške, ki svojega republiškega zakona ne namerava sprejeti), da je republiški zakon o pravnem položaju verskih skupnosti potreben in nujen, saj bi v nasprotnem primeru ostala cela vrsta vprašanj, ki zadevajo položaj verskih skupnosti, nedefinirana. To bi imelo za posledico na eni strani močnejše v odnosih med verskimi skupnostmi in državo oziroma družbo, na drugi pa neomejeno težnjo zlasti nekaterih državijskih skupnosti po »vstopanju v družbo« z organiziranjem takoimenovanih vzporednih struktur po nazorski pripadnosti.« (AS 1211, šk. 146, Utemeljitev, 16. 2. 1973, 2)

Da bi slednje bilo onemogočeno, je bil v prvem osnutku tez za novi republiški zakon o pravnem položaju verskih skupnosti iz februarja 1973 deležen dopolnitve 5. člen tedaj veljavnega republiškega zakona o pravnem položaju verskih skupno-

¹³ Sladič je na posvetu z nekaterimi dolensjkimi občinskimi verskimi komisijami januarja 1968 podal oceno, da je bila Cerkev v Sloveniji po drugem vatikanskem koncilu in podpisu Beograjskega protokola »v veliki ofenzivi«, nadalje, da je »nedvomno izkoristila našo pasivnost in nepripravljenost« ter da svojo dejavnost vrši »v svobodni razgibanosti«. »Tu pridemo do najtežjega vprašanja, da često ne vemo, ali je cerkev pri teh spremembah svoje dejavnosti še ostala v okviru tistega, o čemer menimo, da sme delovati, ali je okvire že preseгла. Današnje oblike cerkvene dejavnosti v praksi so namreč take, da včasih, če še tako „obračaš“ našo zakonodajo, ne veš, ali je nekaj cerkvi dovoljeno ali ni. Zato tudi ni naključje, da zato, ker stvari ne poznamo, ne ukrepamo. Cerkev pa to razume tako, da je sedaj nova doba taka, da je cerkvi pač več dovoljeno. Ker mi ne reagiramo, potrjuje njeno domnevo, da je dovoljeno in je zato toliko bolj aktivna« (AS 1211, šk. 23, Zapisnik, 13. 2. 1968, 2–3). Tako je utemeljena sodba, da so se pri organizirani karitativni dejavnosti Cerkve »kazali na pol ilegalni poskusi« (Kvaternik 2003, 375), ki jih oblast vse do sredine sedemdesetih let ni mogla nedvoumno opredeliti za nezakonite.

sti. Slovenska verska komisija je predlagala, da bi se njegov dodatni četrty odstavek glasil: »Prepovedano je v okviru verskih skupnosti (ali njenih organov) ustanavljati take organizme, ki bi s svojim delovanjem posegli na področja, ki so po ustavi in zakonu splošnega družbenega pomena«. Navedeni odstavek je po sodbi slovenske verske komisije predstavljal »pomembno novost«. Določena mu je bila namreč naloga, da »pokrije sedanjo zakonsko praznino v smislu preprečevanja vzporednih struktur kot oblik nastajanja političnega klerikalizma¹⁴ (neverska dejavnost cerkve, socialna, kulturna in druga, klub Ognjišča, Poštni predal dobrote)« (AS 1211, šk. 146, Prvi osnutek tez za republiški zakon o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji, 16. 2. 1973, 6). Eden od ključnih ciljev, ki ga je oblast zasledovala pri pisanju novega republiškega zakona o pravnem položaju verskih skupnosti, je bil preprečiti nastanek obstoječim javnim ustanovam vzporednih organizacij verskih skupnosti:

»Hočemo namreč jasno povedati, da ne dovoljujemo nikakih posebnih dejavnosti na verski podlagi v zadevah splošnega in posebnega družbenega pomena, saj se lahko verniki kot občani enakopravno vključujejo v obstoječa društva samoupravne organizacije, interesne skupnosti in druge organizacije.« (AS 1211, šk. 146, Obrazložitev tez za novi republiški zakon o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji, 24. 9. 1973, 5)

Sekretariat Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije je v mnenju o osnutku tez za novi Zakon o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji, pod katerega se je podpisal Milan Kučan, opozoril: »Državna politika mora na osnovi sprejete politične ocene jasneje začrtati z zakonom določene meje in okvire za delo verskih skupnosti« (AS 1211, šk. 146, Št. 02-9894, 19. 4. 1973, 1). V dejavnosti pokoncilске Cerkve na različnih družbenih področjih je oblast videla ne pastoralno, ampak politično dejavnost, zato je bil v obravnavano mnenje vključen leitmotiv iz sočasnih ocen njenega delovanja: »Interesno združevanje na verski osnovi za opravljanje družbenih aktivnosti pa pomeni dejansko politično organiziranje, a to je politični klerikalizem«. Glede teze četrtega odstavka 5. člena obravnavanega zakona je bil navedeni sekretariat mnenja, da je treba v bodoče preprečiti ne samo organizacijske oblike vzporednih struktur, ampak tudi vsakršno dejavnost verskih skupnosti na področjih, ki si jih je lastila po imenu samoupravna, v resnici pa partijsko vodena družba:

»Ob tej tezi je kaže posebej razmisliti, ali je naš smoter, da prepovedujemo le organizme, ki bi posegali na področja splošnega družbenega pomena, ali takšno dejavnost verskih skupnosti nasploh. Mislimo, da gre za slednje in da so tu organizmi le sredstvo oz. oblika že organizirane tovrstne dejavnosti. In dalje, da kaže izpustiti iz drugega odstavka te teze formulacije, ki

¹⁴ Kako velik pomen je oblast pripisovala t. i. (političnemu) klerikalizmu, je mogoče razbrati iz govora predsednika RK SZDL Mitje Ribičiča na seji zvezne konference SZDL januarja 1976: »V Sloveniji smo že velikokrat rekli, da grozita naši revoluciji dve nevarnosti, informbirojevski dogmatizem in klerikalizem kot edina neposredna možnost reakcionarnega angažiranja religioznih množic v protikomunistično dejavnost« (Skozi umetni prah propagandnih laži se v svet prebija resnica o nas, 5).

so po ustavi in zakonu splošnega družbenega pomena. S takšno formulacijo so torej kot taka obravnavana le področja, ki jih zakon izrecno navaja, s tem pa ostaja realna možnost, da zakon nekaterih področij ne bo mogel nikoli dovolj podrobno opredeljevati.« (2)¹⁵

Mnenje sekretariata se zaključuje z izrazom polne podpore sprejetju novega republiškega zakona o pravnem položaju verskih skupnosti, katerega pglavitni namen je bil – kar se s tem potrjuje še enkrat – preprečiti Cerkvi delovanje izven ozkih verskih okvirov in tako ohraniti nadzor komunistične partije nad vsemi vidiki javnega življenja: »Razumljivo je, da zakon sam ne mogel rešiti vseh zadev, za spreminjanje odnosov bo zelo važna nadaljnja politična akcija subjektivnih političnih sil. Zakon naj bi dal osnovo, da se brez omahovanj in hitreje rešujejo nekatera vprašanja, ki so bila v preteklosti kamen sporov in tudi oblika poizkusov predvsem rimokatoliške cerkve, da se uveljavi kot politična sila.« (3)

V poročilu o sestanku, ki ga je o obravnavanemu zakonskemu osnutku aprila 1975 imel Koordinacijski odbor za urejanje odnosov med samoupravno socialistično družbo in verskimi skupnostmi pri RK SZDL, je po poročanju *Ljubljanskega dnevnika* Ribičič dejal, »da predstavlja osnutek zakona – in pa seveda ustava – edini možni okvir delovanja verskih skupnosti. Vsakršno preseganje te jasno določene črte ločnice med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi – mislil pa je na dejavnost verskih skupnosti – lahko izzove le polemičen odgovor organiziranih socialističnih sil, vendar pa bo dobil ustrezen odgovor tudi tisti, ki bo oviral delovanje verskih skupnosti, če se le-te držijo meja ustave in zakona o pravnem položaju verskih skupnosti v naši republiki.« (Usklajevanje z ustavo, 2) Svoje stališče sta oktobra 1975 podalo tudi Predsedstvo RK SZDL in Družbenopolitični zbor Skupščine SR Slovenije. V prvem primeru je bila poudarjena nedorečenost obstoječega republiškega zakona o pravnem položaju verskih skupnosti: »Dopolnitve v nekaterih njegovih postavkah, predvsem tistih, ki so bile doslej kdaj pa kdaj predmet nesporazumov prav zaradi premajhne določenosti in jasnosti, so bile vnesene zato, da bo moč z novim zakonom še dosledneje urejati odnose med verskimi skupnostmi in državo.« (AS 1211, šk. 147, št. 0512/37, 3. 10. 1975, 1)¹⁶ V drugem primeru je bilo ponovljeno stališče oblasti, da je treba z novim Zakonom o pravnem polo-

¹⁵ Predstavljeno stališče slovenskega partijskega vrha je bilo skladno s prizadevanjem, da se z novim Zakonom o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji »poda v čim bolj natančni obliki meja dovoljenega delovanja verskih skupnosti« (AS 1211, šk. 147, Ekspoze k osnutku zakona o pravnem položaju verskih skupnosti (Osnutek), 1975, 7). V primerjavi s prvotnim osnutkom končna verzija četrtega odstavka 5. člena ni vsebovala zgolj prepovedi organizacijskih oblik, temveč vsakršne dejavnost na t. i. zunajcerkvenem področju: »Prepovedano je v okviru verskih skupnosti oziroma njihovih organov organizirati ali opravljati dejavnosti, ki jih ustava in zakon opredeljujeta kot dejavnosti splošnega družbenega pomena oziroma dejavnosti posebnega družbenega pomena ali ustanavljati organizme za takšne dejavnosti« (Zakon o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji, str. 794).

¹⁶ Ob tem je Kučan kot novoimenovani sekretar Predsedstva RK SZDL opozoril, »da se objektivno vzeto nahajajo tudi verske skupnosti v SR Sloveniji v položaju, ko morajo računati z občutljivim položajem Jugoslavije in z občutljivostjo dejavnikov socialističnega samoupravljanja, ko gre za poizkuse rušenja ali zoperstavljanja našemu skupnemu z ustavo opredeljenemu razvoju« (3).

žaju verskih skupnosti v SR Sloveniji »dosledno izpeljati načelo, da so verske skupnosti zasebno-pravne skupnosti in mora biti zato njihova dejavnost ločena od kakršnihkoli oblik družbenega, samoupravnega in javnega delovanja občanov oz. da dejavnosti verskih skupnosti ne opravljajo dejavnosti, ki jih ustava in zakon opredeljujeta kot dejavnosti posebnega družbenega pomena« (AS 1211, šk. 6, Stališče družbenopolitičnega zbora Skupščine SR Slovenije, 8. 10. 1975, 1). O karitativni dejavnosti verskih skupnosti je sicer oblast najjasneje spregovorila v uradni obrazložitvi četrtega odstavka 5. člena osnutka zakona o pravnem položaju verskih skupnosti s strani republiške verske komisije:

»Po naših zakonih in načelih medsebojne solidarnosti ima tudi organizirana karitativna dejavnost splošen družbeni pomen in cerkev ne more ustanavljati za to vrsto delovanja posebnih organov ali takoimenovanih vzporednih struktur. Zavedamo se, da je dobrodelnost ena od bistvenih značilnosti večine cerkva in verskega delovanja. Vendar v naših razmerah humanitarne akcije, ki jih organizirajo družbene institucije, nimajo nikakršnega ozko ideološkega obeležja, ampak je njihov edini cilj človeška solidarnost, ki je tudi ena od vrednot socialističnih načel. Zato je sodelovanje verujočih v teh akcijah samoupravne socialistične družbe ne le možno, ampak prav zaželeno. Človekoljubje vernikov pa naj se kaže predvsem v neposrednem odnosu do tistih, ki so pomoči potrebni. Zato naj na tem mestu poudarimo, da smo in bomo proti javnemu nastopanju verskih skupnosti v organizirani karitativni dejavnosti, ki je enostranska in meji na politično propagando.« (AS 1211, šk. 147, Ekspoze k osnutku zakona o pravnem položaju verskih skupnosti, 1975, 6)

Najverjetneje je bila vrsta »špekulacij in dezinformacij« med sprejemanjem Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji (AS 1211, šk. 31, Informacija, 7. 6. 1976, 3) razlog, da je podpredsednik republiške verske komisije Tone Poljšak septembra 1975 v intervjuju za uredništvo *Nedeljskega dnevnika slovenski* (katoliški) javnosti pojasnil, da v vsebinskem pogledu glede na veljavni pravni položaj verskih skupnosti edino večjo novost predstavlja četrti odstavek 5. člena omenjenega zakona:

»Tu je z generalno klavzulo postavljena meja tako imenovanem prodoru verske skupnosti na razna področja družbenega dogajanja in vplivu, ki se mu del cerkve in cerkvenih krogov pri nas še ni ali pa ni povsem odrekel. Za področje splošnega ali posebnega družbenega pomena so z zakonom opredeljene naslednje pomembnejše družbene dejavnosti: organizacija osnovnega, srednjega in visokega šolstva ter izobraževanja na delovnem mestu, kulturne dejavnosti, zdravstveno in socialno varstvo, komunalne usluge in določene gospodarske in druge dejavnosti.«

Poljšak je priznal, da je karitativna dejavnost »eminentna za večino verskih skupnosti«, obenem pa naglasil, da »zanjo verske skupnosti ne smejo ustanavljati posebne organizme, službe in podobno«. Najpomembnejši del intervjuja predsta-

vlja neke vrste deklarativna izjava oblasti o (ne)dovoljeni dobrotelnosti vernikov in verskih skupnosti: »Nihče pa ne bo preprečeval dobrotelnega delovanja vernikov, ki se lahko pokaže predvsem v vseh javnih akcijah solidarnosti, pa tudi v intimnem odnosu do tistih, ki so pomoči potrebni. Do sedaj nas je motilo in tudi v bodoče družba ne bo dopustila takšnih oblik karitativne dejavnosti verskih skupnosti, ki je z javnim nastopanjem po svojih oblikah in enostranski usmerjenosti izgubljala svoj temeljni namen in že mejila na politično propagando« (Nihče ne prepoveduje verovanja, 3).

Na razgovoru s predstavniki republiške verske komisije, skupščine in izvršnega sveta o osnutku Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji oktobra 1975 so slovenski škofje zahtevali dodatna pojasnila oziroma predstavili svoje razumevanje zakonskih novosti s področja delovanja verskih skupnosti v Sloveniji.¹⁷ Dan pred obravnavanim sestankom se je mariborsko-lavantinski pomožni škof dr. Vekoslav Grmič sestel s Poljšakom in mu »brez posebnega poziva« med drugim zaupal, »da škofje glede karitativne dejavnosti pričakujejo pojasnilo, da individualna karitativna dejavnost in karitativna dejavnost občestva nista prepovedani, ampak je v nasprotju z zakonom le vzpostavljane takoimenovanih vzporednih struktur, to je cerkvenih oziroma katoliških organizacij za dobrotelne namene (n. pr. CARITAS)« (AS 1211, šk. 150, št. 5/1975-26, 31. 10. 1975, 2). Naslednji dan je v prisotnosti preostalih slovenskih škofov Grmič prvi komentiral določilo četrtega odstavka 5. člena obravnavanega zakonskega osnutka. Dejal je, »da škofje to določilo razumejo tako, da posamezniki v župniji ali versko občestvo, ki ga v praksi predstavlja župnijski ali pastoralni svet, lahko spodbuja in vodi nekatere oblike dobrotelnosti za vse tiste vernike, ki so tega potrebni«. Posebej je poudaril, »da v kolikor bi cerkvi prepovedali ali onemogočili prvi dve obliki dobrotelnosti, kjer so subjekti te dejavnosti posamezniki ali takoimenovano »farno občestvo«, bi to pomenilo, da se cerkev odpoveduje veri in evangelijskim načelom«. K temu je Jenko pripomnil,

»da je pri tolmačenju te določbe potrebno upoštevati, da je praksa RKC v Sloveniji že uveljavila tudi nekatere oblike dobrotelnosti, ki presegajo župnijske meje in se izvajajo v okviru dekanij ali posameznih škofij. Organ, ki le v nekem smislu skrbi za vodenje in usmerjanje take dejavnosti, po navadi imenujemo »svet dobrotelnosti«, da pa seveda škofje ocenjujejo, da v teh primerih ne gre za vzporedne strukture, ter da je to zato tako, ker pač vsaka dejavnost vendar zahteva določeno stopnjo organiziranosti oziroma je potrebno v okviru navedenih internih cerkvenih organizmov določiti osebe, ki so za to odgovorne.«

¹⁷ Ljubljanski pomožni škof dr. Stanislav Lenič je nekaj mesecev prej slovenski verski komisiji posredoval lastne pripombe k osnutku Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji. Svoje stališče je strnil v izjavi, da je zakon »v glavnem v redu, zato kakih bistvenih pripomb ne bi mogel dati«. V zvezi z četrtrim odstavkom 5. člena je dal sledečo pripombo: »Karitas je integralni del cerkvene dejavnosti, ki se ji Cerkev ne more odreči. Naj se dostavi: Spontana karitas se dopušča (podčrtal S. L.)« (AS 1211, šk. 147, št. 14/1975-2, 17. 7. 1975).

Nazadnje sta Jenko in Lenič to določbo komentirala z besedami, »da jo škofje razumejo tako, da se na njeni osnovi ne bo prepovedovalo nudenje pomoči bolnikom na domu, za kar skrbe pri nas nekatere ženske redovne skupnosti« (AS 1211, šk. 150, Zabeležka, 31. 10. 1975, 2).

Zakon o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji je bil sprejet na seji Zbora občin Skupščine SR Slovenije dne 26. maja 1976, pri čemer je Slovenija to storila kot prva izmed jugoslovanskih republik. V hramu samoupravne socialistične demokracije je bilo podano pojasnilo, da je Cerkev po novem »dovoljena karitativna dejavnost v okviru nekega verskega občestva (n. pr. župnije) za njegove člane, ni pa dovoljeno organizirati cerkvenih ali katoliških dobroteljskih organizacij, ki bi bile formirane kot samostojne pravne osebe (n. pr. »Caritas«, kot je sedaj organiziran na Hrvaškem, ter prvotna forma delovanja sklada »Lačni otrok«)¹⁸« (AS 1211, šk. 31, Informacija, 7. 6. 1976, 4).¹⁹ Slovensko duhovniško društvo (v kar se je leta 1970 preimenoval CMD) je še istega leta obravnavani zakon izdalo v obliki knjižice in v zvezi z njim v spremni besedi nekritično ponovilo stališče oblasti, da ta »niti ne razširja niti ne oži ustavnih načel o verskih svoboščinah pri nas, ampak s svojimi določili le bolj natančno postavlja meje med verskim in verskim delovanjem verskih skupnosti – torej med tistim, kar je po ustavi dovoljeno, ter tistim, kar po ustavi ni dovoljeno« (Zakon, 9). V tem smislu se je na vztrajno Jenkovo enačenje vere in dobroteljski med razgovorom slovenskih škofov z republiško versko komisijo decembra 1976 njen tajnik Peter Kastelic odzval z lakonično izjavo, da je za oblast po sprejetju nove zakonodaje »to vprašanje razčiščeno« (AS 1211, šk. 33, Zapisnik o razgovoru o izvajanju zakona o verskih skupnostih, 28. 12. 1976, 10).

¹⁸ Mednarodni sklad »Lačni otrok« je leta 1969 ustanovil Hrvat Vladimir Paleček z namenom reševati življenje umirajočih od lakote. *Družina* je o delovanju sklada obveščala od njegovih začetkov in obenem pozivala k darovanju vanj. Med njenimi bralci je ta altruistična pobuda »naletela na izredno širok odmev« (uredništvo je redno objavljalo sezname darovalcev) in sam Paleček je leta 1971 zatrdil, da so »bralci Družine najbolj velikodušni darovalci« (S skladom »Lačni otrok« je vse v redu, 7). Iz Slovenije so darovi v sklad pritekali vse dokler ni Republiški sekretariat za notranje zadeve z odlokom dne 3. oktobra 1973 prepovedal skladu zbiranja prostovoljnih prispevkov na območju Slovenije. Prepoved je bila pospremljena z utemeljitvijo, »da je v naši republiki dovoljeno zbiranje prispevkov samo z dovoljenjem pristojnega organa« in »da si »Lačni otrok« tega dovoljenja za nobeno občino v SRS ni oskrbel« (Prepoved zbiranja za sklad »Lačni otrok«, 5). Povedno je, da je bila prepoved izdana teden dni zatem, ko je Organizacija združenih narodov Palečku sporočila, da prispevek sklada zelo ceni ter da njen generalni sekretar dr. Kurt Waldheim »trdno upa, da boste svoje delo nadaljevali in razširili« (OZN podpira sklad »Lačni otrok«, 1). Znamenje tihega kljubovanja uredništva *Družine* temu ukrepu slovenske oblasti je bila hkratna objava nasprotujočih si novic, saj je bila v luči pozitivne vsebine ene v polnosti razvidna negativnost druge. Obenem je bil z vestjo, da bodo s podporo Sveta Evrope »krščanske karitativne organizacije lahko pomagale pri sestavljanju boljše evropske socialne zakonodaje« (Evropa krščanske dobroteljski, 16), za pozornega bralca še dodatno osvetljen nezavidljiv položaj diakonije pri nas.

¹⁹ Zaradi tovrstnega tolmačenja je tudi po začetku veljavnosti Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji junija 1976 smel zakonito nadaljevati z delom Poštni predal dobrote oziroma ga slovenske oblasti niso prepovedale na način, kot so Mednarodni sklad »Lačni otrok«. Naslednji mesec je bil tako bralec *Ognjišča* kot običajno seznanjen z imeni darovalcev, ki so prispevali svoje darove za najrazličnejše potrebe Cerkve: romanje bolnikov na Brezje, pokritje naročnine *Ognjišča*; obnovo cerkva in revne župnije; župnije s potresnega področja na Tolminskem: cerkev sv. Jerneja v Seči pri Portorožu; za stolnico v Skopju; lačne otroke v misijonih; organizacijo misijonov; vzdrževanje katehistov. Poleg tega so številni darovali v razne namene namesto pogrebni vencev in zahval, še največ pa se jih je odločilo postati t. i. Milijonarji dobrote in v tej vlogi prispevati za Poštni predal dobrote vsak mesec vsaj 30 dinarjev (Poštni predal, 43–45).

Postavlja se vprašanje, zakaj slovenski škofje ordinariji (ljubljski, mariborsko-lavantinski in koprski) niso uresničili pobude Jugoslovanske škofovske konference iz aprila 1971, »naj v svojih škofijah ustanove podružnice zagrebške mednarodne Caritas, ker je karitativno delo nujna prvina verskega življenja« (Tudi naši duhovniki bodo povedali svoje mnenje, 2). Na osnovi obravnavanih virov je mogoče podati odgovor, da je to po eni strani izhajalo iz odločenosti slovenske oblasti, da bo uveljavitev Cerkve na družbenih področjih, ki si jih je lastila, preprečila z vsemi (pravnimi) sredstvi, po drugi strani pa iz umanjkanja konsenza v vrstah Cerkve, na kakšen način naj v pogojih socialistične družbene ureditve uresniči sebi lastno karitativno poslanstvo. V zvezi s tem je povedna primerjava odnosa slovenskih škofov ordinarijev do organizirane karitativnosti Cerkve. Jenku ni mogoče očitati pomanjkanja zavzetosti za vzpostavitev cerkvenih karitativnih struktur in verske svobode nasploh. Pravzaprav so bile dobrodelne akcije *Ognjišča* edine te vrste pri nas in so iz Kopra dosegle celoten slovenski prostor. Nasprotno pa vodstvo mariborsko-lavantinske škofije volje za posnemanje primorskega zgleda ni kazalo. Sklicujoč se na odnos škofa Antona M. Slomška do revolucije v letu 1848 je njegov naslednik dr. Maksimilijan Držečnik v intervjuju za *Družino* decembra 1971 izrazil osebno prepričanje, »da je treba sprejeti nove čase, nove razmere in jih obrniti v prid Cerkvi« (Dr. Maksimilijan Držečnik – človek in škof, 10).²⁰ Podobno je bilo Grmiču »primarno, da se cerkev ukvarja z onostranskimi cilji«, s »politiko in življenjskimi problemi človeka pa naj se bori država in družba, v katero se naj popolnoma enokoppravno vključi tudi vernik«, saj ko bo to doseženo, »bo cerkev osvobodena klerikalizma, družba pa bo rešena predsodkov proti cerkvi« (AS 1211, šk. 149, Zabeležka, 28. 6. 1973, 4).²¹ Za ljubljansko nadškofijo je bilo odločilno stališče nadškofa metropolita dr. Jožefa Pogačnika. Ta je sredi leta 1970 prejel Kavčičevo pismo, v katerem je bil opozorjen, da »vsak poizkus ustanavljanja ali organiziranja posebnih cerkvenih institucij, ki naj opravljajo socialno, zdravstveno, kulturno, športno, prosvetno ali podobno dejavnost, mimo obstoječega samoupravnega mehanizma, vodi k razdvajanju družbenih sil in ustvarjanju nasprotij v obstoječi samoupravni družbi«. Enopartijska oblast, četudi z oznako liberalna, v tem primeru Cerkvi ni bila pripravljena popuščati: »Pričakujemo, da bodo slovenski ordinariji ukrenili vse potrebno, da v prihodnosti ne bo prihajalo do nezaželenega škodljivega in celo nezakonitega delovanja posameznih katoliških skupin.« (Griesser - Pečar 2012, 137–138) Pogačnikov odziv beremo v pismu škofijskim duhovnikom iz novembra

²⁰ Slovenska oblast je v drugi polovici šestdesetih let, ko je bila po lastnem prepričanju soočena s težnjo »po vmešavanju Cerkve v družbena, politična in druga vprašanja« in s tem z domnevno nevarnostjo »njene preraščanja v politično organizacijo«, ocenjevala, da »opisana generalna ugotovitev glede aktivnosti in pestrosti delovanja velja za večino starejše duhovščine le v manjši meri, enako pa tudi ni mogoče pripisati težnji in stremljenju po uveljavljanju Cerkve na necerkvenem področju za večino članov CMD«. Poleg tega »je mariborski škof dr. Držečnik znatno bližje našim pogledom in stališčem do vloge Cerkve v novih pogojih, kakor pa sta to dr. Pogačnik in dr. Jenko, čeprav tudi ta dva sodita v jugoslovanskem merilu med „razumnejše“ škofe« (AS 1211, šk. 23, Kratek pregled stanja in delovanja verskih skupnosti v SR Sloveniji, 27. 11. 1967, 4–5).

²¹ Profesor rimske univerze Gregoriana dr. Vladimir Truhlar je avgusta 1975 slovenski verski komisiji glede Grmiča izjavil, da je »že bolesto obseden s kompleksom antiklerikalizma«, saj klerikalizem »vidi v vseh institucijah cerkve« (AS 1211, šk. 150, Informacija, 5. 8. 1975, 2).

1970, v katerem izraža stališče, da uresničevanje krščanske ljubezni do bližnjega ni pogojeno z obstojem cerkvene karitativne organizacije:

»Župljani naj si med seboj duhovno in gmotno pomagajo, delujejo pa naj tudi preko mej župnije. S krščanskim, to je nadnaravnim, namenom lahko pomagamo preko obstoječih socialnih struktur, npr. Lačnega otroka, Rdečega križa, krvodajalske akcije /.../ Cerkev, tako pravi koncil, ima sicer načelno pravico do lastnih karitativnih organizacij (Odlok o laičkem apostolatu), niso pa vedno nujne, da se po njih spolnjuje zapoved ljubezni. Pri nas jih v današnjih časih ne ustvarjamo.« (Kvaternik 2003, 306)²²

Prav tako ni nepomembno, da Cerkev na Slovenskem pri vzpostavljanju organizirane cerkvene dobrotelčnosti ni mogla računati na podporo Svetega sedeža, saj ta v odnosih z Jugoslavijo – vsaj v obravnavanem obdobju – tega vprašanja ni odpiral. Predsednik slovenske verske komisije Rudi Čačinovič je tako v govor na tradicionalnem novoletnem sprejemu omenjene komisije za predstavnike verskih skupnosti januarja 1976 pri razlagi ciljev novega Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji s pridom vključil sočasno izjavo papeža Pavla VI., v kateri je ta odnose med državo in Cerkvijo v Jugoslaviji ocenil kot »zadovoljive« ter podal oceno, da ima slednja »svoj prostor in razmere za mirno delovanje« (Demokratsko do zakona, 2).

²² Pri tem je težavno soditi, ali se v navedeni Pogačnikovi izjavi razodeva pravilno razbiranje znamenj časa ali pa odnos do oblasti, v katerem ga je proti koncu škofovske službe po mnenju nekaterih »kdaj zaneslo v pretirano servilnost« (91). Iz govora na novoletnem sprejemu verskih skupnosti v prostorih republiškega Izvršnega sveta januarja 1972 je mogoče razbrati, da ga je k sodelovanju in vzdrževanju nekonfliktnih odnosov z oblastjo poleg spodbud Svetega sedeža za normalizacijo odnosov med jugoslovanskim episkopatom in oblastjo nagibala osebna humanistična in narodna zavest. Kot kaže, se je prva oplajala ob dokumentih drugega vatikanskega koncila, posebej ob koncilski izjavi o verski svobodi *Dignitatis humanae*, druga pa budila pod vtisom obračuna s t. i. hrvaško pomladjo iz začetka sedemdesetih let, katerega žrtev je bila tudi tamkajšnja Cerkev, ter delovanja močnih protislovenskih struj v Italiji in Avstriji: »Našo širšo domovino pretresajo preizkušnje. Mislim, da je Slovenija v tem nemiru dokaj miren otok. Dogodki zadnjih dni pa nas morajo vse še bolj prepričati, kako življenjsko nujna je za nas vse, za Slovence še posebej, skupna Jugoslavija. Kar je pred desetletji dejal neki slovenski politik, velja še danes, da je celo najslabša Jugoslavija za nas Slovence najboljša rešitev. /.../ Zavedamo se, da živimo v isti družbi, v isti narodni družini, čeprav smo različnega mišljenja in deloma celo nasprotnih ideologij. Pa družji nas isti imenovalce: človeško dostojanstvo, ki ga moramo spoštovati v vsakem človeku, in družji nas ista narodna kri, ki bi nas morala, posebno, ker smo često ogroženi, tako tesno družiti, da bi med nami ne smelo biti sovraštva in mržnje, zakaj mržnja je predhodnik narodne smrti« (Človeško dostojanstvo in narodnost nas združujeta, 2). Osebni pogled na odnos med pripadnostjo domovini in Cerkvi, ki je bil vse prej kot nezapleten, saj je ravnanje oblasti narekovala borbena razpoložena ateistična ideologija, je leta 1977 strnil v naročilu slovenski katoliški mladini: »Verni mladini želim, da bi bila mladostno pogumna, radikalna, dosledno katoliška in naj ljubi svojo domovino takšno, kakršna je« (Slovenski metropolit nadškof dr. Jože Pogačnik zlatomašnik, 9). Da Pogačnikov spravljiv odnos do oblasti ni bil v škodo uresničevanja temeljnega poslanstva Cerkve, je razvidno iz tri leta starejše ocene slovenske verske komisije: »Pri širjenju verskega nauka je Cerkev na Slovenskem programsko načrtna, nepopustljiva, dosledna, brezkompromisna in pripravljena na konfrontacijo z vsem in vsakomur, ki bi jo želel pri tej dejavnosti ovirati in omejevati. Ima jasno izdelan program in jasno perspektivo« (AS 1211, šk. 28, Odnosi, 24. 1. 1974, 5).

3. Koinonia

3.1 Nastop »ure laikov« v očeh oblasti

O možnostih laičnega apostolata pri nas po drugi svetovni vojni Kvaternik sodi, da so bile vse katoliške organizacije strogo prepovedane ves čas od konca vojne naprej. »Zato katoliški laiki sploh niso mogli organizirano delovati« (2003, 333). Bolj kompleksna podoba povojnega organiziranega laičnega apostolata se nam kaže ob prebiranju arhivskega gradiva slovenske verske komisije. Tako izjava Ribičiča z začetka šestdesetih let dokazuje, da so laiki že leta pred drugim vatikanskim koncilom v Cerkvi na Slovenskem začeli prevzemati številne odgovornosti, k čemur naj bi jih spodbujala obstoječa samoupravna ureditev: »Imajo tudi že določene elemente skupinskega upravljanja, ko formirajo župnijske odbore, katehetske odbore, liturgične, glasbene kolektivne odbore za upravljanje cerkve, ker vedo, da so te oblike privlačne in ki so danes postale že element našega družbenega življenja« (AS 1211, šk. 145, Informacija, 1961, 9). Tudi uvodničar *Družine* je januarja 1972 glede stanja laičnega apostolata pri nas opozoril, da se sedem let po koncilu »kaj bistvenega ni spremenilo«. »Tudi pred koncilom smo pri nas že imeli cerkvene ključarje, ki so imeli zelo važno vlogo v gospodarskih zadevah, nekateri pa so se z župnikom resno pogovorili tudi o pastoralnih vprašanjih. Imamo katehiste in katehistinje, redovniške in laiške. Tudi pred koncilom so pri nas semintja poučevali verouk za to usposobljeni laiki.« (Ura laikov, 1)

Drugi vatikanski koncil je v prizadevanjih za večjo prisotnost Cerkve v družbi laike pozval k aktivni vključitvi v apostolat.²³ V skladu s tem pozivom so bili po koncilu tudi pri nas ustanovljeni župnijski pastoralni sveti (ŽPS), ki so ponudili nove možnosti organiziranega delovanja laikov. Leta 1966 zasledimo v ljubljanski škofiji prvi ŽPS v župniji Ljubljana-Šentvid. Število ŽPS je nato hitro raslo in leta 1971 jih je bilo že okrog 50 s približno 700 člani. Pogačnik je sicer župnike ljubljanske nadškofije svaril pred prehitrim ustanavljanjem ŽPS: »Z ustanavljanjem župnijskih dušno-pastirskih svetov počakajte, da boste svoje vernike prej dobro poučili o vlogi laikov v Cerkvi po koncilu. Mnogi sprašujejo in žele od ordinariata navodil, kaj naj sveti delajo. To izpričuje, da je treba prej formacije, potem šele pride izvrševanje apostolata v župniji.« (Kvaternik 2003, 338)²⁴ Zato ne preseneča stališče republiške verske komisije iz decembra 1967, da je ob 939 duhovnikih, ki so tedaj delovali na v Sloveniji, »nujno« treba upoštevati »nenehno številčno in vplivno rast laičnih elementov v RKC (cerkveni odbori, katehistinje, ognjiščarji, laični apostolat)« (AS 1211, šk. 83, Pregled verskih skupnosti v SR Sloveniji, njihovih kadrov

²³ Na obstoj laičnega apostolata pri nas že v obdobju pred drugim vatikanskim koncilom kaže ugotovitev republiške verske komisije iz novembra 1967, da duhovniki »že dolgo niso več edini apostoli in misijonarji Cerkve, temveč se ta vse pogosteje poslužuje samih vernikov pri širjenju krščanske misli, katoliškega pogleda na svet, pri upravljanju Cerkve in celo pri nekaterih aktih dušnega pastirstva« (AS 1211, šk. 23, Kratek pregled stanja in delovanja verskih skupnosti v SR Sloveniji, 27. 11. 1967, 5).

²⁴ Cajnkari je julija 1971 pred člani Slovenskega duhovniškega društva izjavil, da so mnenja o vlogi laikov v pokoncilski Cerkvi »močno različna. Od skrajno reakcionarnih, naj laiki le ubogajo in vršijo zunanji apostolat, do skrajno modernističnega, da med laiki, duhovniki in škofi ni bistvene razlike« (AS 1211, šk. 26, Laiki in duhovniki, 12. 7. 1971, 1).

in ekonomska moč, 25. 12. 1967, 1). Omenjena komisija je pričakovala, da se bo z »aktivizacijo instituta laičnega apostolata, ki v naši republiki še ni dobil aktivnejših oblik,²⁵ nedvoumno sprožen niz dodatnih vprašanj, v katerih oblikah in pri kakšni vsebini dela laičnih apostolov bo možno govoriti o dovoljeni cerkveni dejavnosti. Iz splošnega /koncilskega/ prikaza nalog laičnega apostolata izhaja, da so prisotne težnje in ukrepi Cerkve, ki predstavljajo latentno nevarnost, da bi se tudi pri tej dejavnosti prehajali okviri čiste verske aktivnosti« (6). Februarja 1968 je imenovana komisija ugotavljala »krepitev pozicij laičnega elementa«, ki se je kot tak pojavljal zlasti v »samoupravnem organizmu cerkve, v tako imenovanih cerkvenih svetih, ki skupaj z duhovniki upravljajo župnišče, skrbijo za bolne in iščejo kader za srednje-verske šole« (AS 1211, šk. 23, Zapisnik posvetovanja komisije za verska vprašanja, 20. 2. 1968, 4). Istočasno je Sladič predstavnike verskih komisij obalnih občin posvaril pred kadrovsko okrepitvijo Cerkve s pomočjo porajajočih se ŽPS: »Cerkev v Sloveniji s svojim kadrom ne predstavlja niti polnih 1000 duhovnikov – vi vsi pa veste, da ima cerkev poleg duhovnikov tudi svoje somišljenike. Računate lahko, da se vsak župnik obda z velikim številom svojih ljudi, ki nekako kopirajo naše delavske svete. Danes ti še ne dajo slutiti, kaj in kako bodo delovali.« (AS 1211, šk. 23, Stenografski zapisnik, 7. 2. 1968, 3)

S stališča oblasti je trenutek resnice o ŽPS pri nas napočil leta 1969. Rezultati anketiranja občinskih verskih komisij (od 60 odgovorov republiški verski komisiji niso posredovale le štiri) so pokazali, da institucije laičnega apostolata

»na terenu po večini praktično še niso zaživele. Delna izjema so le nekatere večje mestne občine (Ljubljana,²⁶ Maribor, Kranj), kjer je takih institucij že nekaj, medtem ko na podeželju – izjema je le Zagorje in Gomilsko – tega še niso zasledili. Precej razširjeno je pritegovanje posameznih laikov v cerkveno dejavnost, kar še posebej velja za delovanje katehistinj, kakor tudi ustanavljanje občasnih cerkvenih odborov za posamezne konkretne naloge (gradbeni, prireditveni, romarski in podobni odbori). Na splošno dejavnost laikov ni ocenjena kot posebno aktivna in uspešna.« (AS 1211, šk. 83, Nekateri aspekti stanja in delovanja verskih skupnosti v Sloveniji, 26. 11. 1969, 13)

Bistveno drugače ni bilo niti dve leti kasneje; republiška verska komisija je na osnovi posvetov z občinskimi verskimi komisijami podala oceno, da »v pokoncilski dobi zelo forsirana institucija laičnega apostolata v praksi še ni zaživela« (AS 1211, šk. 83, Analiza gradiva iz posvetov z občinskimi KVV, 6. 8. 1971, 8).²⁷

²⁵ Nekaj mesecev prej je slovenska verska komisija v Beograd poročala, da laični apostolat v Sloveniji »še nima konkretnih aktivnih oblik« (AS 1211, šk. 22, Poročilo slovenske KVV zvezni KVV, 5. 7. 1967).

²⁶ Do novembra 1970 sta bila ustanovljena ŽPS le v dveh od 21 župnij dekanije Ljubljana-mesto (AS 1211, šk. 26, Informacije št. 1, 12. 1. 1971, 14).

²⁷ Porajanje ŽPS ni potekalo brez težav. Iz začetka sedemdesetih let sta primera, ko je župnik ŽPS imenoval samovoljno (Gornja Radgona) oziroma ga razpustil (Gomilsko) (7).

V nasprotju s preteklimi leti je analiza ŽPS, ki jo je januarja 1974 objavila Republiška verska komisija, pokazala, da je tako številčni kot vsebinski razvoj ŽPS tedaj dosegel poln razmah:

»Najširši krog sodelavcev omenjenega števila duhovnikov predstavljajo župnijski sveti. V ljubljanski nadškofiji jih je 80 s približno 1.500 člani.²⁸ V mariborsko-lavantinski škofiji je približno 120 župnijskih svetov z 2.400 člani, za Primorsko pa ni točnih podatkov. Navedene številke kažejo, da ima svete manj kot polovica župnij. Ob tem ugotavljamo, da se župnijski sveti pretežno ukvarjajo z gospodarskimi vprašanji župnije. So pa seveda tudi resni poskusi in prizadevanja, da bi vse bolj sodelovali pri duhovni obnovi in osveščanju vernikov. Opazna je težnja k čim večji reprezentativnosti teh organov, kamor žele pritegniti predvsem prosvetne, znanstvene, medicinske in druge strokovne kadre ter na vasi ugledne kmete. S takšno sestavo župnijskih svetov skušajo pri vernikih prikazati cerkveno organizacijo kot družbeno pomembno in koristno v svetovnem in domačem merilu. Med člani župnijskih svetov so na določenih območjih tudi člani KS in odborniki občinskih skupščin.« (AS 1211, šk. 28, Odnosi z rimskokatoliško cerkvijo v SR Sloveniji, 24. 1. 1974, 5)

Oblast je vedela, da je Cerkev »zelo skrbno izbirala člane laičnih apostolatov« ter da je po njenem »opozorilu« (najverjetneje je mišljeno obravnavano Kavčičevo pismo iz leta 1970) dal Pogačnik župnikom ljubljanske nadškofije »izrecna navodila, naj ne vključujejo članov družin, ki so aktivno sodelovale v vojni« (AS 1211, šk. 26, Bazensko posvetovanje Komisij za verska vprašanja, 19. 5. 1971, 1), oziroma »prepovedal vključevanje klerikalnih politikov v cerkvene organe in kakršnokoli organiziranje vzporednih političnih struktur« (AS 1211, šk. 83, Analiza gradiva iz posvetov z občinskimi KVV, 6. 8. 1971, 11).

3.2 »Nastaja občutek, da raste vzporedna družbena struktura, nova katoliška akcija«

Čeprav se je od šestdesetih let dalje negativen odnos do Cerkve preobražal v željo po normalizaciji odnosov, je oblast organiziranju kristjanov v javnem življenju še naprej nasprotovala (Piškurić 2018, 591–594). Predsedniku republiške verske komisije Borisu Kocijančiču se je sredi leta 1967 zdelo potrebno opozoriti člane komisije »na novo, zelo forsirano institucijo – laični apostolat«. V njegovem okviru »naj bi vsi verniki sodelovali pri širjenju krščanske misli, katoliškega gledanja na svet in sploh pri vsem upravljanju Cerkve (cerkveno gospodarstvo, pomoč pri dušnem pastorstvu, pri vzgoji mladine, skrbi za sirote in bolne, skrbi za dotok in šolanje semeniščnikov ter bogoslovcev in drugo). Laiki lahko delujejo individualno ali v organiziranih skupinah, ki so v zapadnih državah poznane kot Katoliška akcija. Trenutno je pri nas še vsa zadeva v stadiju organizacijskih priprav, če izvzamemo nastope laikov pri lanskem

²⁸ Podano informacijo smiselno dopolnjuje podatek, da se je v ljubljanski nadškofiji število ŽPS od leta 1972 do leta 1977 povzpelo z 79 na 113 (Župnijski pastoralni sveti 1980, 93).

misijonu v Ljubljani. Ordinarijem je znano in razumljivo, da Katoliška akcija v našem družbeno političnem sistemu nima mesta, vendar je nedvomno, da bo tudi delovanje apostolata v individualnih oblikah praktično izredno povečalo število aktivnih katoliških kadrov« (AS 1211, šk. 83, Nekatera vprašanja iz odnosov z rimokatoliško cerkvijo v Sloveniji, 3. 6. 1967, 3). Podobno se v Sladičevem nastopu pred predstavniki občinskih verskih komisij t. i. goriškega bazena februarja 1968 odraža, lahko bi rekli, dobesedno tolmačenje dokumentov drugega vatikanskega koncila: »Bistven namen Cerkve je pridobiti človeka, za kar je po sposobnostih najti ustrezne oblike za pridobivanje izredno uspešna. Oblika, ki je za sedanjo dobo zelo značilna, je pridobivanje laičnega človeka. Cerkev prehaja na aktivizacijo laičnega elementa v tolikšnem smislu, da je vsak kristjan, ki je krščen, lahko katolik samo kot aktiven član njene sredine«. Govornik je zato ocenil, da bodo načrtovani ŽPS »spet nova oblika, ki bo predstavljala težave za v bodoče« (AS 1211, šk. 23, Zapisnik, 13. 2. 1968, 3).

Vznik ŽPS je bil pri oblasti pospremljen z veliko mero bojazni, da gre pri tem za neke vrste politični projekt Cerkve v Sloveniji. Značilno je stališče, ki ga je Komisija za verska vprašanja Skupščine občine Tolmin zavzela februarja 1970, da organiziranje laikov kot posebnih družbenih skupin »pomeni oživljanje politično klerikalnih ambicij«, čemur se je oblast »dolžna upreti« (AS 1211, šk. 25, Nekatero nalogo komisije za verska vprašanja, 3. 2. 1970, 7). V razpravi o tezah za nov republiški zakon o pravnem položaju verskih skupnosti na SZDL oktobra 1972 se je izkazalo, da se je oblast glede ŽPS najbolj zbala povezovanja ljudi in svobodne izmenjave mnenj izven njenih struktur in posledično izgube nadzora: »Spričo tega, da ŽPS vključujejo vse kategorije občanov, se lahko ob verskih vprašanjih v njem razvije diskusija in sprejemanje stališča tudi o drugih družbeno-političnih vprašanjih. To lahko pomembno vpliva na politiko in odločanje o vseh družbeno pomembnih vprašanjih.« (AS 1211, šk. 145, Sestanek sekretariata KVV, 30. 10. 1972, 2)

V Sloveniji se je nastop »svinčenih« sedemdesetih let med drugim odrazil v stopnjevanju nezaupanja oblasti do laičnega apostolata in ŽPS. Tako je marca 1973 politično vodstvo ljubljanskih komunistov članstvo pozvalo, da se je »potrebno v tem političnem trenutku še prav posebno ostro in javno opredeliti značaj tendenc, ki so se v zadnjih letih vztrajno ponavljale v različnih oblikah, da naj bi bila cerkev v samoupravnem sistemu subjekt, ki bi predstavljal posebne interese vernih občanov«, konkretno, da naj bi verske skupnosti kot »posebne samoupravne enote« imele svoje delegacijo v skupščinah ter da bi mogli verni občani in njihove verske skupnosti neposredno in samoupravno odločati v vseh tistih zadevah, ki se tičejo občanov kot vernikov in njihovih verskih skupnosti«. Delitev občanov po svetovnonazorskih in celo verskih vidikih bi po takšnem prepričanju naposled lahko privedla »do obnavljanja strankarstva in oživljanja političnega klerikalizma«. V zvezi s tem je bilo dano navodilo, da je treba

»pozorno motriti posebej tudi delovanje članov laičnega apostolata in župnijskih svetov v RKC, kjerkoli bi poskušali vnašati to tendenco v samoupravne organe. V teh oblikah organiziranosti, ki jih sicer dopuščamo v okvirih verskega in cerkvenega delovanja, je izražena možnost, da se cerkev

»veljavlja kot družbenopolitični faktor s stališči verujočih kot posebne kategorije občanov do vprašanj družbenega razvoja.«

Kakor izhaja iz obravnavanega dokumenta, je oblast Cerkev opozorila,

»da je nesprejemljivo in nedovoljeno delovanje laičnega apostolata in župnijskih svetov preko verskih in cerkvenih okvirov. Vztrajanje dela RKC na tem, da organizira katoličane – laike kot posebne družbene skupine s socialnih, kulturnih in političnih katoliških pozicij v družbenih skupnostih, društvih itn., si ni mogoče razlagati drugače kot afirmiranje cerkve izven mej njenih verskih funkcij in kot težnja po njeni politizaciji. Cerkev je bila opozorjena tudi na to, da ni mogoče mirno gledati na aktiviranje nekdanjih kompromitiranih eksponentov klerikalizma v teh institucijah. RKC je ta opozorila sprejela, kot kaže, pa so se ti pojavi nadaljevali.«

Komunistom je bil na »aktualno vprašanje, kako opredeljujejo z vidika naše družbe značaj cerkvenih svetov v odnosih med cerkvijo in družbo«, ponujen sledeč odgovor:

»Z vidika varovanja enotnosti in univerzalnosti samoupravnega sistema ter zaščite pred vnašanjem verskih, ideoloških ali političnih kriterijev grupiranja v ta sistem ne moremo dovoliti, da bi si cerkveni sveti prilastili značaj predstavnštva skupine državljanov in njihovih interesov z vidika verske pripadnosti. Zato sodimo, da ti sveti lahko služijo le urejevanju verskih in cerkvenih zadev znotraj verskih skupnosti, da pa jih ne moremo tretirati kot predstavniške organe vernih občanov nasproti družbi tako s formalno-pravnega kot tudi družbenopolitičnega stališča.« (AS 1211, šk. 27, Komunisti in idejnopolične tendence, marec 1973, 7–9)²⁹

Tej politični oceni je sorodna analiza organiziranja in delovanja študentskih skupin v Cerkvi na Slovenskem iz maja 1973, v katerem republiška verska komisija ugotavlja, da v »socialističnih državah laiki dobivajo poseben pomen«. Cerkev namreč »želi preko laikov postati subjekt oz. del teh družbenih struktur, kar je lahko samo preko laikov«. Vendar laični apostolat »pri nas ni dokončno formiran in organiziran v tem smislu – kar je najbrž cilj cerkve –, da bi se začel njegov pohod na družbo in tiste strukture, ki niso religiozne.« Veliko aktivnost je v obravnavanem obdobju kazal zgolj laični apostolat intelektualcev, katerega pomemben del so bile študentske veroučne skupine, ki jih je oblast videla kot »elitni del intelektualnega laikata« (AS 1211, šk. 27, Organiziranje in delovanje študentskih skupin v Rimokatoliški cerkvi na Slovenskem, 8. 5. 1973, 1).

Občinske verske komisije so sredi sedemdesetih let v ŽPS (na primer v Kranju) videle »protiutež samoupravnim organom« (AS 1211, šk. 29, Zapisnik 3. seje, 26.

²⁹ V zvezi s 7. členom novega Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji, ki je v drugem odstavku določil, da akti verskih skupnosti in njihovih organov nimajo javne veljave, je slovenska verska komisija podala sledečo razlago: »ŽPS nimajo statusa pravne osebe po civilnem pravu in so opredeljeni kot interni organi cerkve.« (AS 1211, šk. 31, Informacija, 7. 6. 1976, 5)

12. 1974, 4) ali (v Laškem) »potencialno politično opozicijo« in »nevarnost posne-manja KA« (AS 1211, šk. 30, Aktivnosti, 1975, 28). Podobno se je na pojav ŽPS odzvala Komisija za verska vprašanja Skupščine mesta Ljubljana: »Nastaja občutek, da raste vzporedna družbena struktura, nova katoliška akcija.« (AS 1211, šk. 28, Zapisnik 1. seje, 18. 7. 1974, 4) Na eni od sej Komisije za verska vprašanja Skupščine občine Ljubljana-Bežigrad so razpravljali o ŽPS kot izhodišču za vzpostavitev vzporednih struktur, kar bi pomenilo »sistem dvojnega samoupravljanja«. Po mnenju enega od članov komisije bi to predstavljalo »dejansko cepitev naše samoupravne družbe in politizacijo [Cerkve], kar pa je tipičen pojav klerikalizma« (AS 1211, šk. 31, Zapisnik 2. seje, 3. 6. 1975, 7–8). Korak dlje je šla občinska konferenca SZDL Škofja Loka, ko je ŽPS – ob priznanju, da gre morda pri tem »za prepesimistično oceno« – obravnavala kot potencialno politično opozicijo: »Posebna organizirana oblika so župnijski sveti, ki so organizirani v glavnem v vseh večjih župnijah, ki lahko v določnem momentu pomenijo dejansko vzpostavljanje politične opozicije nasproti odločitvam družbenopolitičnih organizacij in samoupravnih skupnosti v kraju.« Opozorjeno je bilo tudi na možnost prenosa »dejavnosti duhovnika na izvencerkveno področje, kjer bi duhovnik neposredno ne odgovarjal in bi bil pokrit z izgovorom, to je odločitev župnijskega sveta« (AS 1211, šk. 29, Občinska konferenca SZDL Škofja Loka, 7. 4. 1975, 2).

Nezaupanje oblasti do ŽPS je bilo tolikšno, da je bil med razpravo o laičnem apostolatu v občini Ljubljana-Šiška leta 1975 izrečen poziv, da »bi bilo potrebno pripraviti liste naših nasprotnikov, ne zato, da bi izvajali kakršnekoli sankcije, ampak zato, da bomo vedeli, kdo so naši nasprotniki v delovni organizaciji ali krajevni skupnosti« (AS 1211, šk. 29, Aktivnosti posameznih verskih skupnosti v občini Ljubljana-Šiška, 1975, 44). Istega leta je razprava o ŽPS na Komisiji za verska vprašanja Skupščine občine Laško privedla do sklepa, da naj se postaja Ljudske milice angažira pri spremljanju delovanja verskih skupnosti, ki naj bo »predvsem usmerjeno v ugotavljanje ustanavljanja verskih organov – pastoralnih svetov in kadrovanje v te svete« (AS 1211, šk. 28, 11. 4. 1975, 2).³⁰ Še večja mera odločnosti in temeljitosti pri vzpostavitvi nadzora nad delovanjem ŽPS se odraža v letu dni starejšem sklepu Komisije za verska vprašanja Skupščine občine Brežice, da naj podatke o ŽPS na območju občine »čim prej« zbere »oddelek za notranje zadeve s pomočjo šefov krajevnih uradov in postaje milice«, za nameček pa naj bi delovanje ŽPS in njenih članov »spremljala na terenu organizacija ZK« (AS 1211, šk. 28, Zapisnik, 21. 4. 1974, 3). Uresničevanje tovrstnih sklepov potrjuje sledeče pričevanje: »Velikanski strah je bil pri ustanavljanju ŽPS. Imeli so (oblast) vsakega strogo zabeleženega. Določene ljudi pa še posebej. Slutili smo, da nas nadzirajo. Maršikdo se je sam izdal. Izvedelo se je za sezname, ki so jih imele policijske postaje, kdo je bolj nevaren. V vsaki vasi je bil kdo, ki je nadziral. Tudi med verniki je bil kdo.« (Kvaternik 2003, 339) Posebno odločno je proti organiziranju laikov znotraj

³⁰ V priročniku za delo republiške Ljudske milice iz leta 1970 (kakor tudi v zadnjem iz leta 1985) je Cerkev opredeljena kot glavni notranji sovražnik. V obeh navedenih priročnikih sta zapovedana učinkovit lokalni nadzor ter pridobivanje virov, s čimer se zagotovi »pregled nad škodljivo dejavnostjo klera in laičnih aktivistov« (Griesser - Pečar 2012, 133).

Cerkve na Slovenskem septembra 1974 na zborovanju aktivistov Osvobodilne fronte v okolici Litije nastopil Ribičič. Potem ko je poleg drugega v izrazito negativnem kontekstu omenil Katoliško akcijo in presodil, da del Cerkve deluje proti samoupravnemu sistemu, ker ji ta »jemlje možnosti, da bi odločala namesto človeka, in bi ga omejevala in obvladovala v njegovem svobodnem odločanju«, je podal za tisti čas značilno izjavo: »Z vsemi sredstvi bomo preprečili, da bi se v socialistični samoupravni družbi pojavil in organiziran kakršenkoli samostojen center političnega odločanja v imenu ljudi«, saj »tudi partija in država pri nas ne moreta odločati izven ter v imenu samoupravno organiziranega delavnega ljudstva« (Spet se razrašča plevel klerikalizma, 4). Tovrstne grožnje in splošno zavračanje organiziranega laičnega apostolata pri oblasteh so gotovo bolj ali manj odločilno vplivali na Pogačnika, ki si je po lastnih besedah prizadeval ohraniti »linijo dobrega sožitja« z oblastjo (AS 1211, šk. 34, Informacija, 19. 6. 1978), da je širjenje ŽPS v ljubljanski nadškofiji po dobrem desetletju »zavrli, češ da se morajo najprej primerno oblikovati ljudje, ki bodo v njih sodelovali, da ne bi prihajalo do napačnega pojmovanja njihove vloge v Cerkvi« (Kvaternik 2003, 150, 383).

4. Sklep

Konflikt med oblastjo in Cerkvijo v Sloveniji na področju organizirane karitativnosti je bil neizogiben, saj je prva trdila, da je zgolj ona poklicana skrbeti za tosvetno dobrobit človeka, druga pa je tolmačila dobrodušnost kot del svojega temeljnega poslanstva. Zato je sprva oblast Cerkvi dopuščala karitativno delovanje le za potrebe duhovnikov in bogoslovcev. Oblast je nadalje pričakovala, da se bodo verniki vključili v akcije Rdečega križa, ti pa tam niso bili zaželeni, posebno ne na vodstvenih položajih. Po koncu liberalnega obdobja v jugoslovanski notranji politiki v letu 1972 je oblast organizirano karitativno dejavnost Cerkve zopet presojala strožje, saj je v njej videla nevarnost vzpostavitve obstoječim družbenim organizacijam vzporednih struktur kot sredstva širjenja družbenega vpliva Cerkve. Cerkveno karitativno delovanje se je v obravnavanem obdobju razmahnilo v okviru rubrike *Ognjišča* Poštni predal dobrote in nekaterih ljubljanskih župnij. Vir nesporazumov je bilo nesoglasje med oblastjo in Cerkvijo, ali k ustavno in zakonsko zjamčeni svobodi verske oziroma cerkvene dejavnosti sodi tudi karitativna dejavnost, monopol nad katero si je lastila t. i. samoupravna socialistična družba. Oblast je nato prevzela pobudo in v novem republiškem zakonu o pravnem položaju verskih skupnosti iz leta 1976 določila, da je v okviru verskih skupnosti oziroma njihovih organov prepovedano organizirati ali opravljati dejavnosti, ki jih ustava in zakon opredeljujeta kot dejavnosti splošnega družbenega pomena oziroma dejavnosti posebnega družbenega pomena, prav tako pa vzpostavljati organizacije za takšne dejavnosti. Za slednje se slovenski škofje ordinariji v predhodnem obdobju, ko je glede karitativne dejavnosti še obstajala zakonska praznina, niso odločili tako zaradi odločenosti oblasti, da bo uveljavitev Cerkve na področjih, ki si jih je lastila, preprečila z vsemi (pravnimi) sredstvi, kot tudi umanjkanja konsenza v Cerkvi pri

nas, na kakšen način naj se diakonija v pogojih socialistične družbene ureditve uresniči.

Drugi vatikanski koncil je v prizadevanjih za večjo prisotnost Cerkev v družbi vse vernike povabil k aktivni vključitvi v apostolat. V skladu s tem pozivom so bili po koncilu tudi pri nas ustanovljeni ŽPS (prvi že leta 1966). Kljub temu po ugotovitvah oblasti laični apostolat v letih, ki so sledila, po večini praktično ni zaživel. Šele proti sredini sedemdesetih let je tako številčni kot vsebinski razvoj ŽPS dosegel poln razmah. Razvoj ŽPS je spremljala strah oblasti, da bo z ŽPS nastala t. i. vzporedna družbena struktura oziroma nova Katoliška akcija. Oblast se je v zvezi z ŽPS zbala že povezovanja ljudi in svobodne izmenjave mnenj izven svojih struktur in posledično izgube nadzora, v čemer je prepoznala izhodišče za nastanek politične opozicije. To je bil tudi razlog, da je oblast izvajala nadzor nad delovanjem ŽPS na ravni občin in zbirala podatke o njenih članih. Zavračanje laičnega apostolata pri oblasteh je bilo tolikšno, da je vodstvo ljubljanske nadškofije razvoj ŽPS raje zavrlo, kot pa skalilo sožitje z oblastjo.

Kratice in krajšave

- AS – Arhiv Republike Slovenije.
- CMD – Cirilmetodijsko društvo.
- KVV – Komisija za verska vprašanja.
- RK – Rdeči križ.
- RKC – Rimskokatoliška Cerkev.
- RK SZDL – Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva.
- SRS – Socialistična republika Slovenija.
- ŽPS – Župnijski pastoralni svet.
- ZK – Zveza komunistov.

Reference

Arhivski viri

AS 1211, Komisija Republike Slovenije za odnose z verskimi skupnostmi, šk. 6, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 83, 88, 136, 145, 146, 147, 149, 150, 156.

Časopisni in tiskani viri

Človeško dostojanstvo in narodnost nas združujeta. 1972. *Družina*, št. 3 (6. februar), 1–2.

Demokratično do zakona. 1976. *Delo*, št. 24 (30. januar), 2.

Dr. Maksimilijan Držečnik – človek in škof. 1971. *Družina*, št. 24–25 (Božič), 9–10.

Evropa krščanske dobrotelosti. 1973. *Družina*, št. 39 (14. oktober), 16.

Karitativno delo pri nas. 1971. *Cerkev v sedanjem svetu*, št. 11–12, 179–180.

Nihče ne prepoveduje verovanja. 1975. *Nedeljski dnevnik*, št. 265 (28. september), 3.

OZN podpira sklad »Lačni otrok«. 1973. *Družina*, št. 39 (14. oktober), 1.

Pomoč našim revnim – tudi skrb Cerkev. 1972. *Družina*, št. 3 (6. februar), 14.

Poštni predal dobrote. 1971. *Ognjišče*, št. 6, 43–45.

Pot do boljših odnosov med Cerkvijo in državo. 1970. *Družina*, št. 18, 6–7.

- Prepoved zbiranja za sklad »Lačni otrok«.** 1973. *Družina*, št. 39 (14. oktober), 5.
- Skozi umetni prah propagandnih laži se v svet prebija resnica o nas.** 1976. *Delo*, št. 16 (21. januar), 5.
- Slovenija bo najbrž dobila nov zakon o verskih skupnostih.** 1971. *Družina*, št. 23 (28. november), 1; 3.
- Slovenski metropolit nadškof dr. Jože Pogačnik zlatomašnik.** 1977. *Ognjišče*, št. 8, 7–9.
- Somrak bogov.** 1976. *Ljubljanski dnevnik*, št. 144 (28. maj), 2.
- Spet se razrašča plevel klerikalizma.** 1974. *Delo*, št. 211 (10. september), l.
- S skladom »Lačni otrok« je vse v redu.** 1971. *Družina*, št. 18 (19. avgust), 7.
- Šola za življenje v dveh izvedbah.** 1976. *Mladina*, št. 6 (12. februar), 5.
- Tudi naši duhovniki bodo povedali svoje mnenje.** 1971. *Družina*, št. 9 (7. maj), 1–2.
- Ura laikov.** 1972. *Družina*, št. 2 (19. januar), 1.
- Usklajevanje z ustavo.** 1975. *Ljubljanski dnevnik*, št. 104 (16. april), l.
- Zakon o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji.** 1976. *Uradni list SRS*, št. 15 (4. 6.), 794–795.

Spletni viri

- Milijonarji dobrote.** B. I. Revija Ognjišče. [Http://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/milijonarji-dobrote](http://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/milijonarji-dobrote) (pridobljeno 30. 10. 2018).
- Povijesni dio.** B. I. Caritas Zagrebačke nadbiskupije. [Http://www.czn.hr/o-nama/povijesni-dio](http://www.czn.hr/o-nama/povijesni-dio) (pridobljeno 30. 10. 2018).

Druge reference

- Casaroli, Agostino.** 2001. *Mučeništvo strpljivosti: Sveta Stolica i komunističke zemlje (1963.–1989.)*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Griesser - Pečar, Tamara.** 2012. *Katoliška cerkev v komunistični Sloveniji: »Sovražnik številka ena«*. V: Mateja Čoh Kladnik in Neža Strajnar, ur. *Represivne metode totalitarnih režimov: Zbornik prispevkov z mednarodnega znanstvenega posveta / Repressive methods of totalitarian regimes: collection of scientific papers of international scientific conference*, 131–145. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo.
- Kvaternik, Peter.** 2003. *Brez časti, svobode in moči: vpliv komunizma na pastoralno delovanje Cerkve v ljubljanski nadškofiji (1945–2000)*. Ljubljana: Družina.
- Miklenič, Ivan.** 2013. *Pogledi u Glas koncila*. Zagreb: Glas koncila.
- Piškurić, Jelka.** 2018. *Omejevanje svobode veroizpovedi v socializmu. Bogoslovni vestnik* 78, št. 2:591–609.
- Župnijski pastoralni sveti.** 1980. Ljubljana: Nadškofijski ordinariat.